

Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Memur Yargılaması

*Mehmet Ali ÜNAL**

Osmanlı Devleti askerî sınıf ve reâyâ olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. Reâyâ, toplumdaki esas üretici kesim olan, köylü-çiftçi, esnaf ve sanatkâr, tüccar yani elinde padişah berâtı bulunmayan zümrelere dir. Kelime mânâsı güdülen, idare olunan kimseler demek olup umumiyetle Osmanlı tebaası ve daha hususi mânâda üretici köylü anlamında kullanılmıştır. Raiyyet kelimesinin çoğul şeklidir. Ekonomik faaliyetlerde bulunan, dolayısıyla vergiye tâbi olan, askerî seçkinler dışındaki Müslüman ve gayrimüslim tüm tebaaya reâyâ denirdi. Reâyânın hakları kanunlarla garanti altına alınmıştır. Tarlasını ekip biçer, ticaret ve sanatla uğraşabilir. Yürürlükteki kanunlara aykırı hareket etmediği müddetçe kimse ona dokunamaz. Dolayısıyla yönetenler istese de istemese de reâyânın haklarına müdahale edemezler. Ettikleri takdirde suç işlemiş olurlar ve kanun yakalarına yapışırlar.

Reâyâ yürürlükteki kanunlara aykırı hareket ettiği ve suç işlediği takdirde *meclis-i şer'* denilen kadı mahkemesinde yargılanır. Yargılanma sonucunda suçuna göre kanunun öngördüğü cezayı alır. Kadı'nın kararı olmadan reaya cezalandırılmaz. Şer'le görülüp suçu sabit olduktan sonra infaz işini *ehl-i örf* denilen zümreden biri yapar. XIX yüzyılda ise reâyâ kelimesi anlam değiştirmiş ve gayrimüslimleri ifade eder olmuştur.

Askerî sınıf ise devlet idaresinde yer alan ve devlet hizmeti yürüten; kısacası elinde padişah berâtı bulunan herkeste. Askerî sınıf da *ilmiye*, *kalemiye* ve *seyfiye* olmak üzere üç kesimden oluşur. *İlmiye*, muhakkak surette bir medreseden mezun, kadı, müderris, müfti, kâtip, imam, müezzin vs. gibi görev ve hizmetleri yürütenlerdir. *Kalemiye* ise bürokratik görevleri yerine getirenlerdir. *Seyfiye* ise devlet hizmetlerini ve askerî işleri yürüten, kapıkulu, tımarlı sipahi, subaşı, sancakbeyi, beylerbeyi gibi medrese bitirmesi gerekli olmayanlardır¹.

Askerî kavramının şümülü son derece geniş tutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet idaresinde yer alan ve herhangi bir devlet hizmeti yürüten; fiilî olarak hizmette bulunan hakiki askerler ile bunların çocukları, eşleri ve azat edilmiş köleleri, emekli olanları, müderris, imam, müezzin, vakıf hademesi gibi elinde padişah berâtı bulunan herkes askerî sayılırdı. Padişah tarafından ellerine vergiden muâf olduklarına dair bir muâfiyetnâme verilmiş olan kimseler ile tuzcu, ortakçı, madenci gibi kimseler de bu sınıfa dâhildi². Askerî olanların eşleri ve çocukları da askerî statüsünde idiler.

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 2007, s. 36.

² Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri", *Belgeler*, sayı 5-6, 1966, s. 4.

Askerî tabir edilen idareci zümrenin devlete ve hükümdara karşı hakları ve dayanakları yoktur. Bunlar azl, hapis, tenzil-i rütbe, sürgün ve katl cezalarına çarptırılabilir. Öldüklerinde ise malları müsadere edilir. Ancak çocuklarına dokunulmaz ve geçimlerine yetecek kadar mal bırakılır. Fakat ilmiye mensupları için katl cezası çok nadir görülür. Katl cezasına çarptırılmadıkları gibi malları da müsadere edilmez³.

Askerî Sınıfın Statüsü ve Fonksiyonu

Askerî sınıf köken itibarıyla ümerâ ve ulemâ olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Ümerâ fiilen askerî hizmetle uğraşanlar ile kendilerine bir berât verilmiş olan çeşitli imtiyaz sahipleridir. Ulemâ ise medrese kökenli olup kadılık, müderrislik, müftülük, imamlık, vaizlik vs. gibi hizmetleri yürütenlerdir. Ümerâ esas itibarıyla kölelikten yetişmiş ve padişahın “kulları”dır. Ulemâ ise kul değildir. Padişahın siyaseten katl yetkisi karşısında ulemâ ümerâyâ nazaran daha emniyetli bir konumdadır.

Yargı hukuku bakımından bu ikisi arasında da farklılıklar vardır. Mesela ümerâ kökenli olanlar siyaseten katl cezasına çarptırıldıkları ve malları müsadere edildikleri halde ulemâ sınıfı bundan muaf idiler. Çok ağır bir suç işlemedikleri takdirde ulemâ idam edilmemekte, çok defa sürgünle cezalandırılmaktadır. Gerçi uygulamada siyaseten katl cezası vermek istediği ulemâ kökenli bir kimseyi padişah önce ümerânın tayin edildiği bir makama getirmekte ve ondan sonra idam emri verdiği görülmektedir.

Galata kadılığı yapmış ve Bursa pâyesisi almış olan Halil Hamid Paşa-zâde Mîr Nurullah Efendi “*mukarribîn-i ricâl*” yani padişaha yakın olan devlet adamları ile “*ülfet ve ihtilât ederek muktezâ-yı vakt ü hâle dâir*” bazı konuşmalarının dedikoduya sebep olması “*zinh-i hümâyûnda bir eser-i infîâl bırakmış idüğünden başka tarik-i ilmiye ashâbına yakışmayacak sûrette erbâb-ı hevâ ve heves ile*” düşüp kalktığından dolayı “*nâ-sezâ hareketine mebni tarîki kabûl etmemekle tehi (bos) kalmasun için kendüye mîrlivâlık ihsân-ı hümâyûnum olmuştur*” şeklinde bir hatt-ı hümâyûn sâdır olmuştur. Bâb-ı âliye da’vet olunan Nurullah Efendi’nin ulemâ geceliği denilen “*çatal destarı*” alınır ve “*kâtibi sarık*” giydirilir. Bunun üzerine telaşa ve korkuya kapılan Nurullah Efendi idam edilmeyeceği konusunda ikna ve teselli edilir. Çünkü o devirde “*tarik-i ilmiye ashâbından biri i’dâm olunacak olsa ibtidâ uhdesine mîrlivâlık tevcîhiyle ba’dehu i’dâm olunmak âdet*” tir⁴.

³ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, Isparta 2007, s. 36.

⁴ “Esbâk Galata kâdisi olup 1224 senesi Rebiül-âhîrinde Burusa kazâsı pâyesisi alan Halil Hamid Paşa-zâde mîr Nurullah Efendi devr-i esbakda mukarribîn-i ricâl ile ülfet ve ihtilât ederek muktezây-ı vakt ü hâle dâir bâzı muhâverâtının mucib-i kîl ü kâl olması zihni hümâyûnda bir eser-i infîâl bırakmış idüğünden başka tarik-i ilmiye ashâbına yakışmayacak sûrette erbâb-ı hevâ ve heves ile âmîziş ide geldiğinden (nâ-sezâ hareketine mebni tarîki kabûl etmemekle tehi kalmasun için kendüye mîrlivâlık ihsân-ı hümâyûnum olmuştur) deyü bir kıt’a hatt-ı hümâyûn sâdır olmağın Şa’bânın dördüncü günü Bâb-ı âliye da’vet ve kethüdâ odasında cüz’ice teneffüs ve ikâmet akabinde ulemâ geceliği ta’bir olunan çatal destârı alınıp kâtibi destâr ikisâ edildikde çünkü ol-vakt tarik-i ilmiye ashâbından biri i’dâm olunacak olsa ibtidâ uhdesine mîrlivâlık tevcîhiyle ba’dehu i’dâm olunmak âdet olduğuna mebni mîri- mûmâliyh gâyet hafv ü telâşa düşmekle tatmîn ve tesliyet ile bir mikdâr akl ve şu’uru avdet etdikden sonra huzûr-ı kâimâkâmide uhdesine mîrlivâlık tevcîhiyle ilbâs-ı hil’at olunarak Edirne’de ikâmete me’mûr buyuruldu”, Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul

Ulemâ sınıfı mensuplarının azl veya sürgün edilmeleri halinde malları müsadere edilmemektedir. Meselâ Şeyh Bedreddin'in isyanı ve yargılanması sonucunda idam kararı verildiği halde bu konu ile ilgili olarak verilen fetvâda “*katli helâl, malı haramdır*” denilmiştir⁵.

Kezâ IV. Mehmed devrindeki yeniçeri isyanları sırasında bazı ulemanın katl cezasına çarptırılması üzerine ulemâ sınıfının önde gelenleri tepki göstermiş ve seyyid ve şerif soyundan gelenlerin ve ulemanın katl cezasına çarptırılmayacağını ileri sürmüşlerdir.

Yine IV. Mehmed zamanında geçen bir hadise ulemâ sınıfının katl cezasından muâf olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Adana Beylerbeyisi İbrahim Paşa halka zulm etmesi üzerine kadı Baltazâde Tosyalı Mustafa Efendi fukarayı mezalimden korumak için paşaya nasihat etmiştir. Bunun üzerine İbrahim paşa Sarıcalar Bölükbaşısına “*Elbette var kadının başını kesip getir*” diye emir vermiş fakat akıllı bir adam olan Bölükbaşı “*Sultanım, sen ne dersin? Kadı başı kesilir mi? Ol hâkimü’ş-şer’dir, anın başını paşa kesemez. Meğer İstanbul’dan kat’-ı alâka edesin, ettiğin surette kande gidersin? Celâli mi olursun*” diye itiraz etmiştir. İbrahim Paşa gazaba gelip “*Benim emrimi tutmazsan, yıkıl şundan bre erkânsız korkak*” diye küfr etmiş ve bir başka adamına kadıyı katletmesi için emir vermiştir. Fakat Bölükbaşı paşanın emrini yerine getirmeye niyetli olan adamına “*Baka âşık, ne işlemeğe gidersin? Paşamıza olmuş olacak hiç hâkimü’ş-şer’ olan katl olunduğun görüp işitmiş var mıdır? Şu fesâddan ferâgat eyle, yoksa cümlemizi vilâyetlü depeleyüp Âsitâne’den cezâ tertibine alı komazlar*” diyerek engel olmuştur. Daha sonra Bölükbaşının dedikleri gerçekleşmiş ve Paşa’nın bir adamı şeri’ata sövünce halk ayaklanmış ve paşasına sığınan adamı talep etmişler. Paşa da halka küfr edince halk paşanın evini kuşatıp kendisini ve küfr eden adamını katletmişler ve paşanın ayağına ip takarak sürümüşlerdir⁶.

Ümerâ için farklı bir durum söz konusudur. Padişah bu gruptakilere ölüm, sürgün ve müsadere cezası verebilir. Padişah üst seviyedeki ümerâyı bizzat yargılayabilmekte veya doğrudan idam cezası verebilmektedir. İdam cezasını da müsadere takip etmektedir. Bu sebeple katl edilen birçok veziriazam, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi gibi devlet adamlarının aynı zamanda mallarının da müsadere edildiğini görüyoruz⁷.

Gerçi IV. Murad devlet idaresine hakim olduktan sonra orduyu zabt u rabt altına aldıktan sonra Revan ve Bağdad seferlerine giderken ümera ve ulema ayırmaksızın reayaya zulm etmekle itham edilen sancakbeyi ve kadıları idam ettirmiştir.

Ulemâ, Osmanlı Devleti idaresinde son derece mümtaz bir yere sahiptir. Her şeyden önce ulemâ hükümdarın tahtta bulunuşunun ve icraatlarının meşruiyet kaynağıdır. Yasama yetkisi konusunda padişaha yardımcı olan ve hatta fiilen kanunları tedvin eden ulemâ’dır. Padişahın yargı yetkisini de büyük ölçüde fiilen yerine getiren yine ulemâ’dır. Bundan dolayı padişah karşısında ümerâyaya nazaran daha

1309, c. IX, s. 242.

⁵ Cavit Baysun, “Müsadere”, *İA*, c. VIII, s. 670.

⁶ Nâ’imâ, *Târih-i Nâ’imâ (Nâ’imâ)*, (hızr. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, c. III, s. 1462-63.

⁷ Örnekler için bkz. Ünal, “Osmanlı Devrinde Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 49, Ağustos 1987, s. 95-112.

güçlü ve emniyetli konumdadırlar⁸. Ümerâ sık sık padişahın katl yetkisi çerçevesinde idam edildiği halde ulemâ sadece sürgün cezasına çarptırılmaktadır. Osmanlı tarihinde sadece 3 şeyhülislam idam edilmiş olduğu halde, idam edilen veziriazam sayısı 25 civarındadır. Şeyhülislamın hepsi olağanüstü şartlarda katl olunmuştur. İdam edilen vezir sayısı ise çok daha fazladır.

Ümerâ, genel olarak kul sistemi içerisinde Enderûn'da yetişmiş veya bir şekilde ümerâ arasında kendisine yer bulmuş devlet adamları ile kapıkulu ve tımar ordusunun subaylarıdır. Padişahın yürütme yetkisini kullanan bunlardır. Kamu hizmetleri yerine getirdikleri gibi yargının hükm ettiği cezaların infazı da onlara aittir. Kulluk statüleri gereği olarak padişaha mutlak itaatle yükümlüdürler. Padişahın siyaseten katl yetkisi çerçevesinde suçlu oldukları ispatlanmamış olsa bile en ufak bir kusurları halinde bir emirle idam edilebilirler.

Padişahın Yasama Yetkisi

Teorik olarak Osmanlı padişahı devletin mutlak hâkimi ve sembolü idi. *Yasama, yürütme* ve *yargı*'ya ait her türlü yetkiyi şahsında toplamıştı⁹. İdarî, askerî, mâlî ve hukukla ilgili her konuda söz sahibi idi. Ancak bu yetkiler onun her istediğini yapabileceği anlamına gelmezdi. Mutlakiyet nazarı idi. Padişahın otoritesini sınırlayan şer'î ve örfî birçok hususlar vardı. Kanun ve nizamlara, örf, âdet ve geleneklere uymak zorundaydı. Bir işe karar verirken üst seviyedeki devlet adamlarına, ordu komutanlarına ve *şeyhülislâm'a* danışır, görüşlerini alırdı. Devlet adamlarının çoğunluğu tarafından benimsenmeyen bir görüşün uygulanması hayli zordu.

Ancak unutmamak lazımdır ki, otoriter olmak ve hükümdarlık yetkilerini kullanmak padişahın şahsiyeti ile de yakından ilgilidir. Fâtih, Yavuz, Kanunî, IV. Murad gibi güçlü ve dirayetli padişahlar çok defa istediklerini yaptırmayı başarmışlardır¹⁰. Genel olarak kanunlara ve teamüllere karşı gelmemeye özen göstermişlerdir. Ancak bazı padişahların gayri meşru işler yaptıkları da gerçektir. Padişahların yasama, yürütme ve yargı alanındaki geniş yetkilerine mukabil hukuken maddi bir sorumlulukları yoktu. Fakat bu sorumsuzluk teorik planda idi. Fiiliyatta padişahın geniş yetkilerinin yanında, birçok sorumluluk ve görevleri de vardı. En başta gelen görevi şer'îatin tatbiki ve muhafazası idi. Temel görevlerinden birisi de ülkeyi, reâyâyı korumak ve tebası arasında adaleti sağlamaktı. Bunun yanında halkın refah ve saadeti için tedbirler almak mecburiyetinde idi. Kutadgu Bilig, siyasetnâme ve nasihatnâme gibi padişahlara, şehzadelere ve devlet adamlarına devlet yönetiminin inceliklerinin öğretilmesi amacıyla yazılan eserlerde bu hususlar etraflıca açıklanmıştır. Şehzadelere verilen eğitimin esasını da hükümdarın devlet ve milletine karşı olan sorumlulukları oluşturmaktaydı.

İslâm hukukuna göre kanun koyma yani yasama yetkisi Allah ve Hz. Peygambere aittir. Ancak Allah ve peygamberin vaz'ettiği prensipler ışığında ulül-emre, yani hükümdara da sınırlı bazı yetkiler tanınmıştır. Bu yetkiler çerçevesinde padi-

⁸ Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, Ankara 2007, s. 60.

⁹ Aydın Taneri, Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray-Hayatı Teşkilatı, Ankara 1978, s. 181 vd.

¹⁰ Ünal, Osmanlı **Müesseseleri**..., s. 26.

şah olanlar adlî, idarî, mâlî ve askerî alanda kanun koyabilirler; toprak düzeni, ta'zir cezaları gibi alanlarda düzenleme yapabilirler¹¹. Fakat bu sayılan hususlar bütün kamu hukukunu tanzim etmeyi padişahın salahiyetine bırakmaktadır. Kısacası düzenlenmesi padişaha bırakılan örfî hukuk, şer'î hukuktan daha geniş bir alanı kapsamaktadır.

İşin esasına gelince; Orta Asya'daki Türk hükümdarları kanun koyma hak ve yetkisine sahiptiler. Müslüman olduktan sonra da bu haklarından vazgeçmediler. İslâm hukukçuları arasında hükümdarın kanun koyup koyamayacağı hususunda kesin ve ortak bir görüş olmadığından meseleyi kendi lehlerinde mütalaa ederek kanunlar ve nizamlar koymaya devam ettiler. Osmanlı devleti şer'î hukuku esas olarak almakla birlikte uygulama bakımından şer'î hukuktan daha geniş bir alana şâmil olan bir örfî hukuku da geliştirmiştir. Bazı İslâm hukukçuları örf'ü kabul etmemekle beraber diğer kısmı Kur'an ve sünnete ters düşmemek şartıyla örf'e izin vermişler ve hükümdarın idarî, askerî ve malî alanda bazı düzenlemeler yapmasını şeri'at sınırları içerisinde saymışlardır¹². Fakat Osmanlı padişahları İslâm'ın temel hükümleri ile ters düşmemeye de özen gösterdiler. Hatta XVI. yüzyılın ünlü hukukçusu Ebu's-suud Efendi örfî olan bazı hususları şer'î bir temele oturtmak konusunda çalışmalar yaptı. Çift resmî başta olmak üzere birçok örfî vergi şer'î vergilere dâhil edildi¹³.

Padişahın yayınladığı *emr-i şerîf*, *hükm-i hümayûn*, *hükm-i şerîf*, *fermân-ı hümayûn*, *fermân-ı sultanî*, *adâletnâme*...ilh gibi adlar verilen fermânlar kanun hükmünde idi. Ayrıca, hazırladığı yasaknâmeler ve kanunnâmeler de aynı mahiyette idi. Padişahı kanun konusunda sınırlayan iki unsur şer'î şerîf ve örf (kanun-ı münîf) idi.

Örf genel olarak sosyal münasebetleri düzenleyen kanunlaşmamış kural-lar demek olmakla beraber hukuki terim olarak sultanın hüküm ve icrâ otoritesi demektir¹⁴. Örfî hukuku düzenleme yetkisi ise tamamen padişaha aitti. Osmanlı şeyhülislamı örfî meselelerle ilgili olarak fetvâ sorulduğu zaman “*şer'î maslahat değildir, fermân-ı sultanîye itibâr oluna*” şeklinde görüş bildirmişlerdir¹⁵. Şeri'at ehlinin padişahın askerî, mâlî ve idarî alanda kanun koyma yetkisini tanıması pratikte padişahı mutlak bir güç haline getirmiştir.

Padişahın Yargı Yetkisi ve Siyaseten katl

Osmanlı padişahının en önemli görevlerinden birisi adâleti sağlamaktı. Osmanlı tarihçileri padişahların “*adl ü dad*” ettiğinden bahs ederler¹⁶. Osmanlı'da adalet kavramı, otorite sahibi olanların reayayı yani kuvvetlilerin zayıfı ezmesini

¹¹ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri**, İstanbul 1990, c. I, s. 76 vd, 206.

¹² Halil İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfî Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c. XIII/2, Ankara 1958, s. 104; krş., Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri**, c. I, s. 46 vd.

¹³ Bu konuda bkz. Barkan, “Kanunnâme”, **İA**, c. VI, s. 191 vd.

¹⁴ İnalçık, “Örf”, **İA**, c. IX, s. 480.

¹⁵ Barkan, “Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi”, **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri**, Ankara 1975, s. 49-97.

¹⁶ Taneri, **aynı eser**, s. 206.

önlemek şeklinde anlaşılmaktadır¹⁷. Padişah yargı (kazâ) yetkisini dilediği zaman doğrudan kullanabilir. Fakat pratikte bunu bu iş için iyi eğitim almış bir kadroya; kadiasker ve kadılara havale etmiştir. Ayrıca vezir rütbesindeki devlet adamlarının da yargı yetkisi bulunmaktadır. Vezir rütbesindeki bir beylerbeyi görev yerine giderken veya mazûlen dönerken yolda yargılama yapabilir. Fakat geçtiği eyalette de vezir rütbesinde bir beylerbeyi varsa bunu yapamaz¹⁸.

Kamu hukuku alanındaki sınırsız kuvvet, yani padişahın idarî, mâlî ve askerî alanda kanun koyma salahiyeti teb'anın can ve malı üzerinde de padişaha doğrudan doğruya tasarruf yetkisi vermiştir. Padişahın ölüm cezası vermek yetkisi tartışmasız bir şekilde kabul edilmiştir. Fakat İslam dininin ölüm cezası hakkındaki koyduğu sıkı sınırlamalar padişahı bu konuda şeri'atla işbirliği yapmaya zorlamıştır. Böylece padişah katl emri verebilmek için ulemeden fetvâ istemiştir. Ulemâ, "*şer'i maslahat değildir, nasıl emredildi ise öyle yapılınsın*" şeklindeki görüşü ile hükümdarın katl emrinin şer'i olduğuna hüküm etmiştir¹⁹.

Ta'zir Cezaları

İslam ceza hukuku bazı suçlara değişmez cezalar tayin etmiştir. Bu suçlar; zina, zina iftirası, içki içmek, hırsızlık, yol kesme, öldürme, yaralama, yalancı şahitlik, küfür, dövme vs. gibi hususlardır. Bunlara hadd ve kazf suçları denilir ve cezaları bellidir²⁰. Bunların dışında suç sayılan birçok fiiller de vardır ancak bunlara verilecek ceza yargıcın takdirine bırakılmıştır. Hadd, kısas ve diyet ile cezalandırılmayan suçlara verilen cezalara ta'zir adı verilir. Ta'zir cezası verebilmek için yemin ve şahadet (tanıklık) yeterlidir. Ta'zirin cinsini ve cezanın miktarını hâkim tayin eder²¹. Ayrıca ta'zir cezalarında suçlunun sosyal durumu da göz önüne alınır. Fıkıh kitapları bu grupları 4'e ayırır: 1-Eşraf-ül-eşraf, fukaha ve ulema gibi kimseler. 2- Eşraf, köy muhtarları ve tüccarların kibarları gibi kimseler. 3-Orta halliler, çarşı esnafı. 4-Aşağı tabaka. Birinci gruptan bir kimseye kadı'nın böyle bir suç işlemiş olduğunu söylemesiyle o kimse ta'zir edilmiş olur. İkinci gruptan olan kimseler kadı kapısına götürülürler ve orada kadı kendilerine aynı şeyleri söyler. Üçüncü gruptan olanlar da kadı kapısına götürülür, kadı kendilerine aynı şeyleri söyler ve bunlar hapsedilirler. Dördüncü gruptan olanlar ise ayrıca sopa ile ta'zir edilirler. Ancak fakihler burada da yargıca takdir hakkı tanımakta ve insanların zenginliğinden, dış değerlerinden daha çok iç zenginliklerine ve değerlerine bakmayı tavsiye etmekte; birinci gruptan üst üste suçlar işleyen kimseyi en şiddetli şekilde cezalandırabilecekleri gibi, dördüncü gruptan şerefli ve iyi niyetli kimselere daha az cezalar vererek himaye edebileceklerini söylemektedirler²².

¹⁷ İnalçık, "Adâletnâmeler", **Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet**, İstanbul 2000, s. 78.

¹⁸ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, s. 210.

¹⁹ Mumcu, **aynı eser**, s. 35 vd.

²⁰ Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. III, sayı 1, 1946, s. 125-146.

²¹ Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, İstanbul 2012, s. 365.

²² Üçok, "aynı makale", IV. Sayı, 1948, s. 48 vd. Krş. Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, c. 3, s. 311.

Ta'zir cezası olarak sopa, sürgün ve hapis cezaları da verilebilir. Ta'zir cezalarının hadd cezalarından aşağı olması gerekir. Çünkü hadd cezaları Kur'an, sünnet yahut icma ile tesbit edilmiştir. Oysa ta'zir yargıcın takdirinde olan bir cezadır. Bu yüzden ta'zir olarak bir kimseye 3 değnekten 39 değneye kadar vurulabilir. Çünkü kâzif ve içki içmede kölelere uygulanan hadd cezası 40 değnektir²³. Ancak bir görüşe göre devlete karşı işlenen suçlar ile ta'zir suçlarının cezalarını tesbit etmeye ulül-emr yani padişah yetkilidir. Fâtih, II. Bayezid, I. Selim, Kanuni Süleyman'a ait umumi Osmanlı kanunnâmelerindeki cezaî hükümler; Alaüddeve ve Bozok kanunnâmelerindeki çoğu hükümler tamamen bu yetki kullanılarak tanzim olunmuştur²⁴.

Ta'zir Cezası Olarak Siyaseten Katl

Ta'zir cezaları arasında ölüm cezasının yer alıp almayacağı fıkıhçılar arasında tartışma konusu olmuş ve kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Bazıları ta'zir cezası olarak ölüm cezasına yer vermişlerse de bazıları bu konuya hiç girmemişler, bir kısmı ise ta'zir olarak ölüm cezası verilemeyeceğine hüküm etmişlerdir. Bazı İslâm hukukçularına göre ta'zir cezalarının hadd cezalarını aşmaması gerektiği göz önüne alınırsa ta'zir cezası olarak ölüm cezasının verilmemesi gerekir. Bir kısım hukukçuların ta'zir cezaları arasında ölüm cezasına yer vermelerinin sebebi siyaseten katli ta'zir ile karıştırmalarından ileri gelmektedir. İslâm hukuku, kimsenin Allah'ın koymuş olduğu cezalardan başka bir ceza ile cezalandırılmaması prensibini kabul ettiği halde sonradan bu prensibe uyulmamış ve devlet ve toplum menfaati gözetilerek ölüm cezasının verilebileceği kabul edilmiştir. Bir yoruma göre siyaseten katl cezasının ta'zir cezaları arasında yer almaması gerekirdi. Çünkü ta'zir yargıcın takdirine bırakılmış bir ceza iken siyaseten katl, İslam devlet reisinin emrine bağlanmıştır. Bu suretle kalpazanların ve şibh-i amd (kaste benzer adam öldürme) ile adam öldürmeyi âdet haline getirmiş olanların siyaseten ölüm cezalarına çarptırılmaları kabul edilmiştir²⁵. Ancak bir görüşe göre İslam hukuku ta'zir cezalarının tesbit ve takdirini yargıca değil, ulül-emre bırakmıştır ve bu sebeple siyaseten katl ta'zir cezaları arasında yer alır²⁶. Bazı fıkıh erbabı ta'zir cezaları arasında ölüm cezasını saymaktadırlar²⁷.

Siyaseten katl'in temelini bağı yani devlete isyan suçu teşkil etmektedir. *Bağy* suçu Müslümanlardan bir veya birkaç kişinin mevcut devlet düzenine haksız yere baş kaldırmaları ve devletin emirlerine itaat etmemeleridir. Bu suçu işleyenlere *bâğî* denir. Fakat siyaseten katl ta'zir cezaları arasında da yer almaktadır. Ta'zir cezası için temel kaide 39 sopa cezasını geçmemesi ve öldürücü olmamasıdır. Ancak çoğu İslâm hukukçuları, ta'zir cezası olarak idam cezası verilebileceğini kabul etmişlerdir. Hanefiler buna siyaseten katl demekte ve livata, tekrür eden hırsızlık suçu

²³ Üçok, "aynı makale", IV. Sayı, 1948, s. 48 vd.

²⁴ Akgündüz, **aynı eser**, c. I, s. 75 vd.

²⁵ Üçok, "aynı makale", IV. Sayı, 1948, s. 51.

²⁶ Akgündüz, **aynı eser**, c. I, s. 120, 123, 125.

²⁷ Bilmen, **aynı eser**, c.3, s. 309, "bu da fesadı itiyad edip başka surette müncezir olmayan herhangi bir şeririn öldürülmesinden ibarettir ki memlekette fesada say eden herhangi bir şahsın emr-i veli-yülemr ile siyaseten katl edilmesi demektir".

ve benzeri bazı suçlarda idam cezasının verilebileceğini belirtmektedirler. Nitekim Osmanlı kanunnâmelerinde dükkân açma, tekrarlanan hırsızlık suçu ve livata gibi suçların idam cezası ile cezalandırıldığı görülmektedir.

Siyaset kavramının mahiyeti de burada önem kazanmaktadır. Siyaset, Osmanlı literatüründe birkaç anlama gelmektedir. Birincisi had cezalarının uygulanması doğrudan devlet başkanına ait olduğundan bu cezalara siyaset denilmektedir. Osmanlı kanunnâmelerinde geçen “*siyaset olunmadığı takdirce*” ifadesi nişancılar tarafından bu şekilde açıklanmaktadır. İkincisi ise, ta’zir cezası olarak takdir edilen sopa ve para cezası dışındaki cezalara da siyaset cezası denmektedir. Ayrıca ulül-emr tarafından tesbit edilen kanunlara da siyaset kanunları denmektedir²⁸. Kısaca siyaset bu anlamda “*hükümdarın kamu menfaati yararı ile alacağı tedbirler*” olarak da tanımlanmıştır²⁹. Siyaset kavramı ayrıca ağır şekilde cezalandırma, işkence, örf-i maruf anlamlarında da kullanılmıştır³⁰.

Burada problem İslam ceza hukukunun yapısından kaynaklanmaktadır. İslam ceza hukuku, devletin selametini büyük ölçüde tehlikeye düşüren casusluk, memurluk görevini reaya zarar verecek şekilde kötüye kullanma gibi fiilleri cezasız bırakmış ve bu boşluk ta’zir adı altında yargıca verilen yetki ile kapatılmaya çalışılmıştır³¹. Şer’at ta’zir cezalarının takdir yetkisini kadıya bıraktığına göre ve bu cezalar arasında ölüm cezasının da olabileceğini bazı İslam hukukçuları kabul ettiğine göre yargı yetkisiyle kendisini haiz gören padişahın ta’zir cezası olarak ölüm cezası vermesi gayet normal görünmektedir. Yani hükümdar ta’zir cezasının hadd cezasını aşmamak gerektiği konusundaki şer’î tahdidi örf yetkisine dayanarak aşmış ve ölüm cezası vermek hakkını kendinde görmüştür. Şer’at ehli de padişahın bu yetkisini tasdik etmiş, tabii ve meşru görmüştür.

Bundan dolayı ölüm cezasının İslam hukukunun tabii bir unsuru olarak Osmanlı ceza kanunnâmelerinde yer aldığını görüyoruz³². Kısacası İslam hukukçularının meşru saydıkları hükümdarın ta’zir cezası yetkisini ve bu çerçevede ölüm cezası verme yetkisini Osmanlı uleması da kabul etmiştir.

Siyaseten katl cezası daha çok “*sâi bil-fesâd*” olanlar yani kötülük yapanlar; “*devamlı zulüm ve kötülük yapıp zarar ıka eden*”ler için tatbik edilmiştir. Ancak bunların yanında kalpazanlar, halka zulm edenler, memuriyet nüfuzunu kötüye kullananlar, casuslar, halkın malını çalanlar vs. gibi birçok alanda da uygulanmıştır³³.

²⁸ Akgündüz, *aynı eser*, c. I, s. 113, 123, 125.

²⁹ Mumcu, *aynı eser*, s. 41.

³⁰ Örf kavramının işkence anlamında kullanılmasına dair bkz. **6 Numaralı Mühimme Defteri (MD) (972/1564-1565) I**, Ankara 1995, s. 163,64, 296. “...emrüm mucebince sübaşı ve asesleri der-zencir idüp onat vechile tafahhus idüp aseslerden ve sair mazına olup gaybet idenleri şer’le buldurması lazım olanlara buldurup getürdüp töhmet-i sabıkaları müseccel olup mücib-i örf olanları örf-i ma’rûf ile görüp mezkûrun esbâbın sirka idenler kimler ise zuhura getürüp habs idüp ahvallerin vukuu üzere yazup arz idesin. Ammâ örfde ihtiyat idüp kable’s-sübût telef-i nefis olmaktan ve hilâf-ı vaki kazıyye arz olunmaktan hazer eyleyesin”, **6 Numaralı (MD) I**, s. 163,64, 296.

³¹ Mumcu, *aynı eser*, s. 41.

³² İnalçık, “aynı makale”, s. 121-123.

³³ Mumcu, *aynı eser*, s. 44-45.

Siyaseten Katl Sebepleri

Siyaseten katlin pek çok sebebi vardır. Bunlar arasında; padişahın mutlak otoritesinin sınırlanmak istenmesi, padişahın tahtının tehlikeye girmesi, padişahın hayatına kasd edilmesi, padişahı tahkir etme, devlete karşı isyana kalkışılması, padişaha yalan söyleme, padişahın katli zaruri gördüğü haller (hikmet-i hükümet), memuriyet yetkisini kötüye kullanma, ihtilal dönemlerinin zaruretleri olarak istemeden idam emri verme, görevde başarısızlık, veziriazama karşı işlenen suçlar, sayılabilir³⁴.

Ancak bunların dışında padişahın askerî sınıf mensupları için katl emrini vermesi reâyâyâ yapılan zulümlerle ilgilidir. Her ne kadar bu konuda tahkikat icra edilmekte ve reâyâyâ yapılan zulmün isbat edilmesi gerekmekte ise de birçok durumda padişah sadece töhmet üzerine de idam cezası verebilmektedir.

Padişahın Yargı Yetkisini Doğrudan Kullanması

Reâyâyâ'ya Zulüm Yapanların Yargılanması

Yukarıda padişahların icraatlarından dolayı hukuken sorumlu tutulamadığını belirtmiştik. Ancak padişahlar manevî olarak yapıp yapmadıklarından dolayı Allah'a karşı sorumlu idiler. En önemli sorumluluk reâyâyâ karşı idi. Reâyâ veditullah yani padişaha Allah'ın emaneti idi. Onun can ve mal güvenliği, zulme uğramaması ve adalet içinde *ferağ-ı bâl ve âsûde-hâl* olması hükümdarın en önemli sorumlulukları arasında idi. Şehzadeliğinden itibaren padişahlara öğretilen en mühim hususlardan birisi şuydu. Bu dünyada iyi işler yapanlar âhirette bunun mükafatını görürlerdi. Kötü işler yapanlar da mücazat görürlerdi. Fakat hükümdarların durumu farklı idi. Onlar reayanın zulme uğramasından dolayı da öbür dünyada hesaba çekilirlerdi. Bu yüzden Osmanlı padişahlarının en çok rahatsız eden husus reayanın zulme uğraması idi. Zulmü kim yapabilir? Gücü elinde bulunduran kişiler. Bunlar da devlet hizmetini yürüten *ehl-i örf* denilen zümre yani askerî sınıf mensupları idi. İşte bu yüzden askerî sınıftan olanların, kanun dışı olarak reâyâdan eşya ve para almalarının önlenmesi, hükümetin en çok dikkat ettiği hususlardan biri idi. Devlet bu konuda ciddi tedbirler almaya çalışır ve adaletnâmeler yayınlardı³⁵. Bu şekilde ehl-i örf'ün reâyâyâ zulm etmesinin önüne geçmeye çalışılırdı. Reâyânın şikayeti üzerine idam edilen pek çok vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, yeniçeri subayları, tımarlı sipahi vs. vardır³⁶.

Padişahlar reâyâyâ zulm yapılması sözünden ifrit oldukları için Osmanlı devlet adamlarının kendi aralarındaki iktidar mücadelesinde padişahların bu has-

³⁴ Mumcu, **aynı eser**, s. 74-88.

³⁵ İnalçık, "Şikâyet hakkı: Arz-ı hâl ve Arz-ı mahzar'lar", **Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet**, İstanbul 2000, s. 51.

³⁶ "Kandiya muhâfazasında olan burunsuz Ahmed Paşa'dan ahâli-i cezire teşekkî idüp, reâyâdan dahi, ta'addî vü zulmü olduğu sem'-i şehriyâriye ilka olmağla... Ahmed paşa'nın hayŞatına rakam-ı nakş-ı memât çekildi"; Keza, "Ol esnâda Bolu sancağına mutasarrıf Ferhad Paşa-zâde Ahmed Paşa'dan reâyâ teşekkî itmekle, Edirne'ye alay ile duhûlde Buçukdepe nâm mahalden güzâr ider iken, huzur-ı hümayûnda katl olunup...". Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât (Zübde)**, (hızr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 201, 203.

sasiyetlerini zaman zaman istismar ettikleri ve rakiplerini reayaya zulm etmekle suçlayarak padişahın gazabını rakiplerinin üzerine çektikleri görülmektedir³⁷. Padişah rütbesi her ne olursa olsun reâyâya zulm ettiğine inandığı askerî sınıf mensubu için bizzat kendisinin kaleme aldığı bir fermanla yani hatt-ı hümayûn ile idam emri verebilmektedir³⁸.

Reayaya zulm eden devlet adamları her zaman katl edilmeseler bile çok defa görevinden azl edilmekte ve malları müsadere edilmektedir. 1238 (1822) yılında Halep Beylerbeyiliğine atanan Rakka Beylerbeyisi Behram Paşa “*ahali hakkında zulm ü i'tisâfa tasaddi etmekle vezâreti ref' ve malî müsadere*” olunarak Diyarbekir'de ikamete memur edilmiş ancak Diyarbekir ahali ile aralarında husûmet olduğundan orada ikamete cesaret edemeyerek vaki olan istidası üzerine menfası Sivas'a tahvil edilmiştir³⁹.

Padişahın siyaseten katl yetkisini daha çok askerî sınıf mensupları için kullandığı görülür. Reâyâ için padişah nadiren bu yetkisine başvurur. Çünkü reâyâ padişahın kulu değil halk sınıfıdır. Bundan dolayı askerî sınıfın imtiyazlarına mukabil onlara nazaran padişahın siyaseten katl yetkisine karşı daha emniyetli bir konumdadır⁴⁰.

Padişah Huzurunda Yargılama

Padişahlar askerî sınıf mensupları için doğrudan kazâ (yargı) yetkisini kullanmakta ve siyaseten katl cezası verebilmektedir. Padişahların yargı yetkisini bizzat kullandığının birçok örneği vardır. Mesela 1644'te Sultan İbrahim'in huzurunda yapılan bir yargılama dikkati çekicidir. Meşhur akıncı sülalesi Turahan Bey neslinden gelen Fâik Bey, muhassıl-ı emvâl iken Mora tahririnden gelip Nasuh Paşa-zâde cenginde hizmeti görülüp sadrîazamın iltifatına mazhar olarak Rumeli Beylerbeyisi olur. 6 ay kadar süren beylerbeyiliği müddetince Sofya'da “*cevr ü zulmü hadden geçip*”, “*birkaç herifi bilâ izn-i şer'î salb edip*” Sofya kadısı Sencarî Mehmed Efendi'den hüccet ister. Fakat talebini yerine getirmeyen kadıya “*ibrâm u cefâ*” etmesi üzerine kadı İstanbul'a kaçar ve divan-ı hümayûna “*mevâdd-ı mezâlim*” defterini sunar. Bunun üzerine büyük mirahur Osman Paşa Rumeli beylerbeyisi atanır ve Fâik Paşa'nın getirilmesi için kapıcılar gönderilir. Kapıcıbaşı Şehbaz Ağa Fâik Paşa'yı kayd ü bend ile Âsitâne'ye getirir.

Gâzi Turhan Bey'in kurduğu vakıflardan senevi 30 bin guruş geliri olan Fâik Paşa bununla kanaat etmeyip zulmü ile meşhur olmuştur. “*Vilayet tahriri, bekaya tahsili gibi büyük işlere karşı halka cevr ü teaddi etmekle*” atalarının şerefli adını yok etmiştir. Hatta Hüsrev Paşa vezir iken kendisine “*zulm ü cevr töhmeti*” ile bin

³⁷ Köprülü Mehmed Paşa'nın rakibi gördüğü Girit kahramanı Deli Hüseyin Paşa'yı bu şekilde idam ettirdiği malumdur, bkz. **Nâ'imâ**, c. IV, s. 1824 vd; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1973, III/1. kısım, s. 341-42.

³⁸ “Ahîsha Beylerbeyisi Arslan Paşa celb-i mâl için memleket-i Gürcistan'a ihtilâl virüp fitne vü fesâda bâ'is ü bâdi olmağla, Erzurum Vâlisi İbrahim Paşa'ya hitâben vârid olan hatt-ı hümayûn mücebince katl olunup, ser-i maktû'u rekâb-ı hümayûna gelüp, pişyâh-ı bâb-ı hümayûnda galtide-i hâk-i mezellet oldu”, Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde**, 116.

³⁹ Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. XII, s. 74.

⁴⁰ Mumcu, **aynı eser**, s. 49, 63.

deynek urup ta'zir etmiştir. Yaşı 70'e varmış “ak sakallı bir pîr iken yine zulm-i fukara ve eziyet-i ulemadan el” çekmemiştir. Beylerbeyi olduktan sonra “ahkâm-ı şer'iyyeye asla inkıyad etmeyip” inatçılığı ve kibri hadden aşmıştır.

Padişah Yalı Köşkü'ne inip Faik Paşa'yı yargılar. Sofya kadısı ile murâfa'a edip ahvâlini soruşturup bizzat meşgul olur. Kadı, Faik Paşa'nın yüzüne karşı zulümlerini sayar, padişah Faik Paşa'yı sorguladığında inkâr eder. Bu arada Veziriazam Fâik'i sevmekte ve katlini önlemek istemektedir. Silahdar Paşa ile Cinci Hoca ise daima vezirin aleyhine çalışıp Fâik'i katl ettirmek istemektedirler. Daha sonra Fâik Paşa der ki, “Padişahım benden akdem Rumili Beylerbeyisi Dilâver Paşa ki hâlâ ma'zûldür, bir doğru sözlü kulundur. Benim keyfiyet-i hâlim andan su'âl olunsun ne derse râzıyım”. Dilâver Paşa veziriazamdan mansıp istemiştir. Veziriazamın kendisinden yana olduğunu bilen Fâik Paşa, Dilâver Paşa'nın kendi lehinde şahidlik edeceğini zannetmektedir. Fakat doğru sözlü olan Dilâver Paşa, padişahın huzuruna getirildiğinde “Padişahım bu kadı bir nice eyyâm benim eyaletim vaktinde dahi Sofya kadısı idi. Şer'a ri'âyet ve i'tidâl üzere hareket ederdi ve cümle halk kendinden hoşnud idi ammâ Fâik Paşa vardıkda kadıya cefâ edip halka te'addi eylediği şâyi'dir” diye ifade verir. Şeyhülislam Yahya Efendi da'vet edilip fetva sorulduğunda, “Padişahım bunun katli vâcib olalı otuz yıldır” der. Bunun üzerine padişah Bostancıbaşı'ya işaret eder, Faik Paşa boğularak öldürülür ve emvalinin müsaderesi için emir çıkar⁴¹.

Siyaseten Katl Yetkisinin Paylaşılması

Padişah siyaseten katl yetkisini bazı durumlarda veziriazamla paylaşır. Çünkü veziriazam Fâtih Kanunnâmesi'nde açıklandığı üzere padişahın mutlak vekilidir. “Vüzerâ ve ümerânın veziriazam başıdır, cümlesinin ulusudur, cümle umurun vekil-i mutlakıdır”⁴². O, padişahın mutlak vekili olarak bütün devlet ve din işlerine bakmak, karar vermek ve yürütmek, şer'i ve örfî davaları dinlemek ve hükümleri tatbik etmek, yetkisine sahiptir. O, bütün memurlar ve halk üzerinde padişahın vekili olarak emir sahibidir. Herkes onun sözüne padişahın ağzından çıkmış gibi itaate mecburdur. Bütün memuriyetleri yâni seyfiye ve ilmiye mansıplarını tevcih etmek ve azletmek salâhiyeti dâhilindedir.

Kanunnâmeler veziriazamın siyaset yetkisini, “tenfiz-i hudud ve kıyas ve hapis nefy ve enva'-i ta'zir ve siyâset istima'-ı da'va ve icrâ-yı ahkâm-ı şer'iat ve def'-i mezâlim ve tedbîr-i memleket... ve'l-hâsil cemî' manâsıb-ı seyfiye ve ilmiyenin tevcih ve azli ve cem'-i kazâya-yı şer'iyye ve örfiyyenin istima' ve icrâsı için bizzat cenab-ı padişahiden vekil-i mutlaktır” şeklinde açıklamaktadır⁴³. Sefer sırasında veziriazam serdâr-ı ekrem unvanını taşır ve belli bir rütbeye kadar olan kişileri padişaha sormadan idam cezası dâhil birçok cezaya çarptırabilir. Ancak beylerbeyi, defterdar, vezir gibi üst seviyede devlet adamları için idam emrini uygulayabilmesi için padişahın onayını alması gerekir. Sefer olmadığı zamanlarda da veziriazam bu nevi yüksek rütbedeki devlet adamlarının katli için padişaha arzda bulunabilir. Veziriazamları katletmek yetkisi ise sadece padişaha aittir.

⁴¹ Nâ'imâ, c. III, s. 975-976 vd.

⁴² Kanunnâme-i Âl-i Osman, s.10.

⁴³ “Tevkii Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi”, Millî Tettebular Mecmuası, c. I, sayı 3, İstanbul 1331, s. 498.

Veziriazamın *serdâr-ı ekrem* unvanı ile seferde olduğu zaman İstanbul'da vezirlerden birisi sadaret kaymakamı olarak ona vekâlet etmektedir. Kaymakamların katl yetkisi yoktur. Ancak padişah kaymakama katl yetkisi vermişse bunu yapabilir.

Veziriazamın dışında kalan vezirler sefer sırasında "*serdâr*" unvanı taşırlar. Onlar da geniş yetkilere sahip olmakla beraber siyaseten katl yetkileri sınırlıdır. Divan kurup davalara bakabilirler ancak kendisine verilen yetkiler çerçevesinde siyaset yetkisini kullanabilirlerdi⁴⁴.

Eyaletlerde görev yapan vezir rütbesindeki beylerbeyileri de divan kurup yargılama yapabilirlerdi. Ancak siyaseten katl için padişahın iznini almak zorunda idiler. Fakat savaş zaruretleri halinde eyalet valileri siyaseten katl yetkisi kullanabilmektedir. 1600 yılında Şam yeniçerilerinin "*mâl-ı mirî tahsili bahânesiyle diyar-ı Halep'in fukara vü ummâline tasallut ve cevrleri haddi tecâvüz*" edince Halep Beylerbeyisi Hacı İbrahim Paşa adı geçen Şam yeniçerilerinden 17 kişinin boynunu vurdurmuştur⁴⁵.

Askerî Sınıf Mensuplarının Yargılanması

Ulemâ'nın İşlediği Suçlar ve Ulemâ'nın Yargılanması

İlmiye sınıfı mensupları, görevini kötüye kullanma, reâyâya zulm etme, hırsızlık, adam öldürme, rüşvet ve benzeri birçok suçlar işlemektedirler. İşledikleri suçlar bakımından ümerâ sınıfından farklı olmamakla beraber çarptırıldıkları cezalar bakımından ulemâ büyük bir imtiyaza sahiptir.

Padişahın ulemâ sınıfı mensupları için nadiren idam cezası verdiği malumdur. Onlar memuriyetleri sırasındaki kusurları için çok defa azl ile yetinilmekte ya da sürgün edilmektedir. Meselâ azl edilen şeyhülislam, kadıasker, mevâlî kadıları gibi yüksek dereceli ulemâ Bursa, Gelibolu, İzmit vs. gibi yerlere sürgün edilmektedir. Bazen de Boğazdaki yalısında ikamete mecbur edilmekte ve tecrit hayatına mahkûm edilmektedir. Fakat bir müddet sonra sürgün cezalarının avf edildiği görülmektedir.

Taşrada görev yapan kadılar hakkında İstanbul'a şikâyetler gelmeğe başlayınca divân önce şikâyete konu olan fiillerinin incelenmesi için müfettiş tayin etmektedir. Duruma göre, teftiş sırasında da işten el çektirildiği de olmaktadır. Yapılan teftiş sonunda kadı veya nâibin sicil suretleri ile birlikte Âstâne-i sa'âdete gönderilmesi emr olunmaktadır. Şayet teftiş sonunda nâibin suçu sabit olursa küreğe koşulacaktır⁴⁶.

⁴⁴ Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1984, s. 193.

⁴⁵ *Nâ'imâ*, c. I, s. 161.

⁴⁶ "Lalaya, Şeyhlü ve Uşşak Kadılarına hüküm ki, Şeyhlü kazâsı halkı mektup gönderüp; "kazâ-i mezbûrda nayip olan İsâ, bundan akdem nice telbis hüccet ü arzlar peyda idüp ve kürekcî emr olundukda kürekcî başına bin iki yüz akça hesabı üzre hanedan haneye seksen altışar akça alup yedişer-sekizer yüze kürekcî tutup bakisin kendü ekl idüp ve bazı ehl-i berât ve haymane olup hâne defterine yazılmayan kimesnelerden dahı hâne akçası alup kendü ekl idüp te'addi itdüğün" bildirdükleri ecilden buyurdum ki, hükm-i şerifimle vardukda, mezkurı niyabetden ref' idüp dahı husemâsiyla beraber idüp bu hususı onat vechile şer'le teftiş ü tafahhus kılup göresiz; Şöyle ki; mezkûrun telbis hüccet ü arz peyda idüp ve kürekcî bahanesiyle re'âyâdan ol mikdar akça aldugı bi-hasebiş-şer'-i şerif sâbit ü zâhir olur ise vukuu üzre sicil idüp şer'le sübût bulan hukuku

Suçlamalar doğrulanırsa işlenen suçun ağırlığına göre azl, görev yerini değiştirme sürgün ve kürek cezalarına çarptırılmaktadır. Teftiş sırasında kadı veya nâip suçsuz çıkarsa bu defa şikâyetçilerin cezalandırılmak için İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir⁴⁷. Ulemâ sınıfından olup da ağır bir suç işlemiş olan bir şahsı padişah illa idam cezası vermek istiyorsa yukarıda belirtildiği gibi onu öncelikle ümerâ sınıfına geçirmekte ve ondan sonra katl emri vermektedir.

Ulemâ sınıfından birinin ölüm cezası verilebilmesi için ya devletin selâmetine karşı ağır bir harekete girişi, ya da Sünnî İslâm düşüncesinden ayrılması gerekir. Bunun dışında bazı istisnâî hallerde idam cezası da verilebilmektedir⁴⁸. Birinci vaziyete örnek Şeyh Bedreddin isyanıdır. Şeyh Bedreddin hem bir isyanın elebaşı hem de devletin dayandığı temel fikirleri sorgulayan ve ona karşı alternatif fikirler ileri süren birisidir. Fakat o fikirlerinden dolayı değil, fiillerinden dolayı idam cezasına çarptırılmıştır.

Devlete karşı isyan gibi ağır bir töhmetle idam edilen ulemâdan başka kim-seler de vardır. Meselâ 1656 yılında katledilen Hocazâde Mes'ûd Efendi'ye isnad edilen suç da “*ulül-emre itâat etmeyip asker cem'ine meşgul olmak*” tır. Cesur, sert ve açık sözlü bir zat olan Mes'ûd Efendi IV. Mehmed'in saltanatının en muhataralı döneminde şeyhülislamlık yapmıştır. Fakat devletin her işini kendi bilgisi ve reyî dâhilinde olması gerektiği zehabına kapılması ve veziriazamla iktidar mücadelesine girmesi üzerine önce Bursa'ya nefy olunmuş ve bilahare IV. Mehmed'in hatt-ı hümayûnu ile katl olunmuştur⁴⁹.

Sünnî İslâm düşüncesine aykırı fikirler ileri süren Molla Kabız da 1527 yılında idam edilmiştir. Molla Kabız câmilerde Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den daha üstün peygamber olduğunu ileri süren vaazlar vermektedir. Divân-ı hümayûna çağrılıp fikirlerini açıklamıştır. Kadıaskerler cevaptan âciz kalmışlar ve Molla Kabız da çıkıp gitmiştir. Bu olay Kanuni sultan Süleyman'ı rahatsız etmiştir. Daha sonra İstanbul kadısı ve Şeyhülislam huzurunda divanda bir fikir tartışması yapılmış ve fikirleri Şeyhülislam İbn Kemâl tarafından bir bir çürütülmüştür. Başını eğerek aczini kabul eden Molla Kabız'ın bir zındık ve mülhîd sayılacağına dair fetvâ verilmiş ve suçunun tespitinden sonra İstanbul Kadısı tarafından yargılanan Kâbız idam edilmiştir⁵⁰.

ashâbına bi-kusur alıvirdükden sonra mezkûrî yarar ademlere koşup suret-i sicilleri ile dergah-ı muallama gönderesiz ki küreği koşıla. Amma; gaybet itdürmekden ve ahz ü celb olunup hilâf itmekden ziyâde hazer idesiz, 9 Şevvâl 972”, **6 Numaralı MD II**, Ankara 1995, s. 170, 1131.

⁴⁷ “Haliya Sivas Kadısı Mevlana Bali ve Sonisa Kadısı Mevlana Şemseddin'e hüküm ki, Sonisa kazasından bazı kimseler gelüp, “Sonisa kadısı olan Mevlana Muhyiddin'den şikâyet idüp kaâyaya defterin sunup izhar-ı tezallüm” itdükleri ecilden mezkûr kadı azl olunup ve sunulan defterin bir bureti ihrac olunup içinde mastur olan mevad şer'le teftiş olunmak için sizi müfettiş ve dergah-ı muallam çavuşlarından Mehmed zide kadrühu mübaşir tayin olunup irsal olunmuşdur buyurdum ki, Şöyle ki, Mevlana-yı mumaileyhe isnad itdükleri hususlar hilâf-ı vaki çıka. Kizbleri zahir olursa cümlesini habsle mumaileyh çavuşuma koşup südde-i sa'âdetüme gönderesiz, 27 R.evvel 972” **6 Numaralı MD I**, s. 180, 329.

⁴⁸ Mumcu, **aynı eser**, s. 109-114.

⁴⁹ **Na'imâ**, c. IV, s. 1683-1685.

⁵⁰ Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhîdler**, İstanbul 1998, s. 230 vd.

Ümerânın İşledikleri Suçlar ve Yargılanması

Ümerâ sınıfı mensuplarının en çok işledikleri suçlar arasında reâyâyâ zulm etmek, görevini kötüye kullanmak, adam öldürmek, zimmet, ırza tecavüz gelmektedir. Ümerânın kendi aralarında da suç işledikleri olmaktadır. Ümerâ sınıfı için yargılanma ve cezaya çarptırılmanın ulemâyâ nazaran farklılıklar arz ettiği yukarıda belirtilmişti.

Meselâ 25 Aralık 1630/20 C.evvel 1040 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Ereğli'de Osman adlı yeniçeriyi katl eden yeniçeri Hacı Arslan'ın Âsîtâne-i sa'âdete gönderilmesi emredilmiştir⁵¹. Yine aynı Mühimme defterinde yer alan 30 Nisan 1631/28 Ramazan 1040 tarihli hükme göre Osman adlı bir sipahi Akçahisar kazasında, evinin yanmasından sorumlu tuttuğu diğer sipahi Mustafa'nın evini adamlarıyla birlikte basmıştır. Divan, durumun teftiş edilmesi ve davanın şer'le görülmesini emr etmiştir⁵².

Ümerâ sınıfından veziriazam ve vezirler, beylerbeyi, sancakbeyi gibi üst rütbedeki makam sahiplerinin doğrudan padişah fermanı ile idam edildikleri görülmektedir. Bu makamlarda görev yapanların işledikleri cürümler, yaptıkları askeri veya siyasi hatalar karşısında padişah doğrudan siyaseten katl yetkisini kullanmakta ve idam emri vermektedir. Fakat bazen azl, sürgün, malının müsaderesi gibi daha hafif cezalar da verilebilmektedir. İstisnâ olarak askeri bir başarısızlık sonucunda gönlü alınan ve görevinde ibka edilen vezirler de olabilmektedir⁵³. İdam edilen veziriazamın kethüdası, reisülküttabı ve hazinedârı vs. gibi yakın adamları ve makam ve mansıp verdiği kişiler de çok defa ceza görmektedir. Bu türden, veziriazamı yönlendirdiği düşünülen kişiler bazen sadece azl ve sürgün edilirken bazen de idam edilmektedir. Meşhur Merzifonlu Mustafa Paşa Viyana bozgununa sebep olduğu için Belgrad'da idam edildikten sonra reisülküttabı Telhisî-zâde Mustafa Efendi de herhangi bir suçu olmamasına rağmen Edirne'de idam edilmiştir. Bu nevi idamlarda rol oynayan faktör kendi ikballerini önlediklerini düşündükleri maktul devlet adamının yakınlarından intikam almak hırslıdır. Çünkü sabık veziriazamın bürokrasisi yeni dönemde belli makam ve mevkilere gelenlerin taleplerini geçmişte yerine getirmemiştir⁵⁴. Kezâ 1798 yılında idam edilen Veziriazam Hadım Hasan Paşa'nın mallarını müsadere için sarayı mühürlenmiş ve hazinedârı veziriazamın servetini söyletmek için işkence ile öldürülmüştür⁵⁵.

⁵¹ "Ereğli Kadısına hüküm ki, Ol cânib sâkinlerinden Osman nam yeniçeriyi yine yeniçerilerden Hacı Arslan nam yeniçeri katl itmekle "mezburu Âsîtâne-i sa'âdetüme gönderesin" diyü sekbanbaşı tarafından mektûb virilmeğın buyurdum ki, vusûl buldukda, ağaları tarafından virilen mektûb mücebince mezbûru Âsîtâne-i sa'âdetüme gönderüp himayet eylemeyesin...", **85 Numaralı MD**, Ankara 2002, s. 183, 299.

⁵² **85 Numaralı MD**, s. 332, 549.

⁵³ Erzurum Beylerbeyisi İskender Paşa, İran şehzadesi İsmail Mirza karşısında mağlup olunca herkes İskender Paşa'nın cezalandırılmasını beklerken Kanuni Sultan Süleyman ona teselli edici bir ferman, kılıç, hil'at ve bir topuz göndermiştir, bkz. **Tarih-i Peçevi**, İstanbul, 1283, s. 298.

⁵⁴ "Bu meretebe takarrüb cihetiyle kibâr ü sıgarın mültemes ü recâları ekser ana olup, ol aralıkda iktizay-ı vakt ü hâle göre niçe devlet-mend anın hilâf-ı marzî ahvâlinde bulunmağın, beynlerinde bugz u adâvete b.â'is olmuş idi. Ol makûle mutasrassıd-ı kemingâh-ı intikam olanlar dahi, reh-yâb-ı fırsat olmağla...", Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde**, s. 171.

⁵⁵ "Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa maktulün hazinedârını kendi hânesine götürüp habs ettikten

Ümerâya isnat edilen suçların başında reayaya zulm etmek ve devlet malını zimmetine geçirmek ve yolsuzluklar başta geliyordu. Askerî sınıf mensupları her zaman reâyâyâ karşı suç işlememekte, kendi aralarında da çeşitli meseleler yüzünden anlaşmazlığı düşmekte birbirlerine saldırmakta ve cinayet işleyebilmektedirler. 25 Aralık 1630/20 C.evvel 1040 tarihli Mühimme defteri kaydına göre Ereğli'de Osman adlı yeniçeriye katil eden yeniçeri Hacı Arslan'ın Âsitâne-i sa'âdete gönderilmesi emr olunmuştu⁵⁶. Yine 30 Nisan 1631/28 Ramazan 1040 tarihli diğer bir Mühimme defteri kaydına göre Akçahisar kazasında evinin yanmasından sorumlu tuttuğu sipahi Mustafa'nın evini adamlarıyla birlikte basan sipahi Osman'ın teftiş edilmesi ve yargılanması emr olunmuştu⁵⁷.

Ümerâ Hakkında Şikâyet

Yüksek dereceli ümerâ için yukarıda bahs olunduğu üzere padişahın huzurunda yargılama yapılabilmektedir. Fakat pratikte her rütbeden kişinin padişah huzurunda yargılanması mümkün değildir. Ehl-i örf denilen bu zümrelerin yaptıkları kanunsuzluklar ve suçlar için çok defa mahallin kadılarından, halktan kimseler divan'a müracaat ederek şikâyet etmektedirler.

Şikâyet bazen kadılar tarafından arz-ı hal sunmak şeklinde olmaktadır. Mühimme defterlerinde buna "*mektup gönderüp*" denmektedir⁵⁸. Bazen halk, ehl-i örfün işledikleri suçlar için topluca divan'a mahzar (şikâyet dilekçesi) göndermektedirler⁵⁹. Bazen de haksızlığa uğrayan halk doğrudan divan'a gelip şikâyette bulunmaktadır⁶⁰. Ehl-i örf'ten birisinin haksız icraatına ve zulmüne maruz kalan kişi bazen kendisi divan'a gidip şikâyet etmekte veya arz-ı hal gönderebilmektedir.

Haksızlığa ve zulme uğrayan kişiler aslında mahallindeki kadılara müracaat etmeleri gerekir. Çok defa da ilk müracaat kadılara yapılmaktadır. Çünkü kadılar mahalli halkın mümessili gibi hareket ederler ve onların ehl-i örf tarafından maruz kaldıkları adaletsizlikleri divan-ı hümâyûna yazarlardı. Fakat doğrudan divan'a müracaat da mümkündür. Osmanlı Devleti'nde reaya veya askerî, zimmî veya Müslüman herkesin divan-ı hümâyûna şikâyet için arz sunma hakkı vardı. Bazen kadı vasıtası ile belli bir grup, zümre de; tüccarlar, esnaflar, sipahiler, köy halkı vs. topluca arz-ı hâl sunabilir ki buna da *arz-ı mahzar* denirdi. Kısacası padişah, şahıslar arasındaki haksızlıkları ve kendi otoritesini temsil edenlerin bu otoriteyi kötüye

sonra helâk ve nâ-bedid etmeğin me'mûl olan mertebe malına zafer bulunmadı," **Na'imâ**, c. I, s. 133.

⁵⁶ "Ereğli Kadısına hüküm ki, Ol cânib sâkinlerinden Osman nam yeniçeriye yine yeniçerilerden Hacı Arslan nam yeniçeri katil itmekle mezbûru Âsitane-i sa'âdetüme gönderesin, diyü sekbanbaş tarafından mektûb virilmeğin buyurdum ki...", **85 Numaralı MD**, s. 183, 299.

⁵⁷ **85 Numaralı MD**, s. 332, 549.

⁵⁸ "Kiçiborlu ve Ağrasın kadılarına hüküm ki, sen ki Kiçiborlu kadısının, südde-i saadetimle mektup gönderüp...", **85 Numaralı MD**, s. 27, 43/644.

⁵⁹ "Lalalı, Şeyhlü ve Uşşak Kadılarına hüküm ki, Şeyhlü kazâsı halkı mektup gönderüp...", **6 Numaralı MD II**, s. 170, 1131.

⁶⁰ "Haliyen Selendi kazasından Odabaşı ve Hisarlık ve Gökçekbükü nam karyeler halkı canibinden Ahmed ve Yusuf ve Kasım ve Ömer ve Seydi Ahmed ve diğer Seydi Ahmed ve Kara Pîr Ahmed ve Mehmed ve diğer Mehmed ve Şeyhi ve diğer Mehmed ve Veli nam kimesneler bab-ı sa'âdet-meâbıma gelüp rikab-ı hümâyûnuna arz-ı hâl sunup...", **Topkapı Sarayı Arşivi h. 951-952 tarihli ve E-12321 Numaralı MD**, hzr. Halil sahillioğlu, İstanbul 2002, s. 205.

kullanarak yaptıkları haksızlıkları önlemek veya düzeltmek için şikâyet mekanizmasından yararlanmaktadır.⁶¹

Fakat bazı hallerde halkın şikâyetini önlemek için bazı sancakbeyilerinin şikâyetçileri katl ettikleri de görülmektedir.⁶²

Divân, eşkıyalık yapan, yol kesen ve cinayet işleyen, hırsız ve haramiler şayet reâyâdan kimseler ise şer'i mahkemeler tarafından cezalandırılmasını emr etmektedir. Öte yandan taşrada görev yapan tumarlı sipahi, yeniçeri, altı bölük halkı gibi askerî sınıf mensuplarının yargılanması genellikle İstanbul'da yapılmaktadır. Böyle durumlarda zanlıların "kayd ü bend" ile Âstâne-i sa'âdet'e gönderilmesi emr olunmaktadır. Kadılar bu nevi zanlılar konusunda uyarılmakta, "sipahi olmayanların mahallinde ceza vü sezaların viresiz"⁶³ dindikten sonra "muhtâc-ı arz" olanların merkeze bildirilmesi istenmektedir.⁶⁴ Kapıkulu mensupları için İstanbul'da bulunan sekbanbaşı, mandeler ağası⁶⁵ vs. gibi âmirlerinden taşradaki kadıya bir de mektup gönderilmektedir.⁶⁶

Fakat her şeye rağmen askerî sınıf mensupları ile reâyâ aralarında çıkan davalarda, özellikle ceza kanunları itibariyle, hâkim önüne çıkma bakımından da fiili imtiyaza sahiptiler. Halktan olan kimseleri *ehl-i örf* hemen yakaladığı halde, asker'den olanlar için kendi zâbitlerinin yani şeflerinin bu işi yapması zorunluluğu vardı. Bu ise suçlu askerî kişinin ya korunmasına, ya da zaman kazanarak delilleri yok etmesine, hatta savuşup gitmesine fırsat veriyor, hak tam yerini bulamıyordu.⁶⁷

Teftiş ve Tahkikat

Divan-ı hümayûn ister arz-ı hal şeklinde isterse bizzat mağdurun kendisi gelsin bütün davâlara bakmaktadır. Divân'da adli meseleleri kadıaskerler halletmektedirler. Divan en üst yargı kurumu olduğundan kararları kesindir.

Esasen divân'a intikal eden davâların çok defa mahallin kadılarına şer'le görülmesi için emir verilmektedir. Zira tarafsız bir hükme varmak, mahallindeki şartları hesaba katarak ve soruşturma yaparak kanun ve şeriatın yerine getirilmesi fonksiyonu kadılarına verilmiştir. Merkezden bürokratların padişah adına verecekleri hükümler yanlış ve keyfi olabilir. Esas amaç kanun ve nizamların yerine getirilmesi-

⁶¹ İnalçık, "Şikâyet kâkı...", s. 50, 52, 54.

⁶² Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Ankara 1989, s. 43.

⁶³ **6 Numaralı MD II**, s. 162, 1118.

⁶⁴ "... bu fesadı iden şakiler muhtac-ı arz olanlardan ise muhkem habs idüp arz eylesesin; değiller ise şer'le haklarından lâzım geleni icrâ eyleyüp şer'-i şerife ve ağaları tarafından verilen mektuba ve emr-i hümayûnuma muhalif kimesneye iş itdürmeyüp şöyle ki; ol canibde icra-yı hakk olmaz ise Âsitâne-i-i sa'âdetüme havale eylesesin ki, gelüp divan-ı hümayûnda kadıaskerlerim huzurlarında şer'le görülüp icra-yı hakk olunalar", **85 Numaralı MD**, s. 332, 549.

⁶⁵ Mandeler Ağası Kapıkulu süvarileri tamamen sefere gidince İstanbul'da Altı Bölük'e vekaleten bakmak üzere kalan ağaya denirdi, bkz. Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, Ankara 1984, c. II, 226.

⁶⁶ "... Şöyle ki, ol canibde fasl olmazlar ise hasımlarıyla Âsitâne-i sa'âdetüme arz gönderüp ikdam ü ihtimam eylesesiz" diyü bil-fiil sekbanbaşı olan iftiharü'l-emacid ve l'ekarim Kasım ve Mandeler Ağası Mehmed dame mecdühuma taraflarından mühürlü mektublar virilmeğin, mucebince amel olunmak emr idüp buyurdum ki...", **85 Numaralı MD**, s. 378-79, 623.

⁶⁷ M. Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, İstanbul 1974, c. II, s. 118.

dir. Burada Osmanlı idaresinin uzmanlaşmış bürokratik niteliği ortaya çıkmaktadır. Bazı hükümler ise hem kadıya hem de beylerbeyi, sancakbeyi gibi örfi idare makamına hitap eder⁶⁸.

Burada kadıları sınırlayan tek istisna davânın daha önce görülmüş olması ve olayın üzerinden 15 yılı geçmiş olmasıdır. Daha önce fasl olmuş veya üzerinden 15 yıl geçmiş hadiseler davâ konusu olamamaktadır⁶⁹.

Veziriazam, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi gibi yüksek dereceli devlet adamlarının işledikleri iddia olunan suçlarla ilgili olarak genel olarak bir teftiş ve tahkikat yapılmaktadır. Yapılan bu teftiş sonucunda hakkında suçlama yapılan kişi çok defa görevden azl edilmektedir. Taşrada görev yapan ümerâ da teftiş ve tahkikat sırasında görevinden alınabilmektedir.

Divân, adâletin sağlanması ve hakikatin ortaya çıkması için teftişe önem vermektedir. Tarafsız ve âdil bir soruşturma yapılması için titiz davranmaktadır. Teftiş için bazen dergâh-ı mu'alla çavuşlarından birisi de olay mahalline gönderilmektedir. 22 Ocak 1545/9 Zilkade 951 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Selendi kazâsından 15 kişi divâna arz-ı hâl sunarak Yava oğlu Ali ve Mehmed nam sipahilerin tumarlarının kendi köylerine yakın olduğunu ve bu iki sipahinin kendilerine birçok zulümler yaptıklarını anlattılar. Divân, Gülnar ve Selendi kadılarına gönderdiği hükümde şikayetçi reâyânın anlattıklarını aktardıktan sonra sipahileri hasımlarıyla beraber ederek davânın görülmesini, dergâh-ı mu'alla çavuşlarından Mustafa Çavuş'un bu iş için gönderildiğini ve adı geçen sipahilerden "... her kimin hilaf-ı şer' ü kanun ne mikdar nesnelere almışlar ise ki şer'le sabit ve zahir ola ashab-ı hukuka hakların ba'des-sübut bi-kusur" alıverilmesini ve "hin-i teftişde tamam hakk üzere olup hiçbir canibe meyl ve muhaba eylemeyüp tevir ve telbisden ve şuhud-ı zürdan ve hilaf-ı şer'-i kavim kimesneye zulm ü teaddi olmakdan hazer" olunmasını emr etti⁷⁰.

Divân, bazen beylerbeyinin arzı üzerine bir sancakbeyini derhal azl edebilmektedir. Meselâ 17 Mayıs 1565/16 Şevval 972 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Van Beylerbeyisi divân'a gönderdiği arzda "*Van tevabiinden Müküs hakimi olan Mir Ahmed mukaddema nice nâ-meşru evza' u etvara irtikab itdüğičün Van kal'asında habs olunup sonradan halâs olup sancağına gitdükdde asla uslanmayup niçe Müslümanları ve kefere tayifesinden nice reâyâyı bî-günah katl idüp ve nice kimesnenin avretlerin ve oğlanların çeküp envâ-i fesadı olduğundan gayrı hutbe-i şerifi iştirak üzre okutduğına ikrar idüp ve ikrarı tescil olunup ve bu bendeleri Van'a geldükde kadıyı cebren ve kahren çıkarup kat'a şer'-i şerife tâ'ati ve müracaati olmayup zulm ü teaddisi ve bid'at işlerinin nihayeti yokdur*", diye şikayet etmiştir. Divân bunun üzerine adı geçen Müküs hâkiminin sancağının başkasına verilmesini ve kendisinin yakalanarak hapsedilmesini suret-i sicilinin gönderilmesini ve ahvali hakkında tafsilat verilme-

⁶⁸ İncalcık, "Şikayet Hakkı...", s. 54.

⁶⁹ "... bir def'a şer'le fasl olmuş olmayup on beş yıl mürur itmeyen mevaddi bi-hasebiş-şer' teftiş idüp göresin ...", **6 Numaralı MD II**, s. 152, 1099; "Vusûl buldukda mezburu zabıtları marifetleriyle bi-eyyi vechin kân meclis-i şer'-i şerife ihzar ve gaybet iderler ise şer'le buldurması lazım olanlara buldurup getürdüp mukaddema bir defa şer'le görölüp fasl olmayup on beş yıl mürur itmiş olmayan hususların tamam hakk u adl üzere teftiş u tafahhus idüp göresin ...", **85 Numaralı MD**, s. 332, 549.

⁷⁰ E-12321 Numaralı MD, s. 205.

sini emr etmiştir. Burada hakkındaki ağır ithamlara rağmen adı geçen sancakbeyi sadece görevden alınıp haps edilmekle iktifa olunmakta ve hakkında yargılama yapıp hüküm verildikten sonra merkezden gelecek emrin beklenmesi emr olunmaktadır⁷¹. Sancakbeyinin görevden alınması soruşturmanın selameti açısından bir tedbirdir. Çünkü sancakbeyliği devam ettiği takdirde soruşturmaya engel olmaya çalışacağı veya tahkikatı yürütenleri etkilemeye gayret edeceği düşünülmektedir.

Benzer bir örnek İspir sancakbeyi için de geçerlidir. 28 Nisan 1565/27 Ramazan 972 tarihli bir diğer mühimme defteri kaydına göre, İspir kadısı divan'a gönderdiği mektupta, "İspir sancağı sipahileri ve re'âyâsı meclis-i şer'a gelüp; "sancağımız beği olan Sinan'un zulm ü teaddisi bî-nihaye olup şer'a itaat itmedüğünden gayri vilayete nihayetsüz yağ ve bal ve koyun ve tavuk ve odun salgun idüp ve bundan maada Trabzon'dan yüz elli at iledüp bir akça vormeyüp ve hamrun batmanı dörder akçaya iken haslarında olan hamrun batmlanın onar akçaya üzerimize birağup fevkal-had zulm ü hayf ider ve İspir kal'ası müstahfizları oğullarından Bahar nam kimesne kal'ada taşrada maktul bulunmağla mîr-i müşarünileyh kal'a mapusun alup nice Müslümanları tutup örf ü habs için mazınna olan mûmâileyhün kulları ve âdemleri olup şer'a da'vet olunmağičün müşarünileyhe varduklarında hamr hevasıyla kalkup kılıç ve çomak ile kal'a kapısına değin kovup hakâret itmişdür", diye şikâyetle bulunmaktadır. Divân kadının bu mektubu üzerine Erzurum beylerbeyisine gönderdiği hükümde sancakbeyinin görevden alınmasını ve sancağının "ahara" verilmesini ve davânın şer'le görülüp hak sahiplerinin haklarının alı verildikten sonra durumun tafsilatıyla yazılıp merkeze bildirilmesini emr etmektedir⁷².

Bir kazâ kadısının asayişin bozulması ve askeri sınıf mensuplarının işledikleri suçlarla ilgili olarak divan'a gönderdiği mektubu divan, o kazaya yakın bir kazâ kadısına hüküm göndererek teftiş ettirmekte ve iddialar doğru ise meselenin sıhhati üzere divana arz olunmasını istemektedir⁷³. Eşkîyalık hareketlerine bulaşan

⁷¹ "Buyurdum ki, hük-m-i şerifüm varıcak, mezburun ahvalini kimesneye ifşa itmeyüp hüsn-i tedbir ü tedarükle ele getirüp ol vechile zulm ü teaddisi ve nâ-meşrû ef'al ü etvarı şer'le sabit olup sicillat olunmuş ise kendüyi yine habs idüp suret-i sicilin gönderüp tafsil-i ahvalin sıhhati üzere arz eylesin. Sonra mezbûr hakkında emrüm ne vechile sâdir olursa mucabi ile amel eylesin. Amma; ele götürmekte tamam basiret ü intibah üzere olup gaflet ile müfsid-i mezburu ürküdüp bir yana gaybet itdürmekden ve bir fesada bais olmaktan hazer idesin", **6 Numaralı MD**, s. 204, 1180.

⁷² "Hük-m-i şerifüm varıcak re'âyânun hakları görilmedin sancağından koyuvirmeyüp müşarünileyhi ve şikâyet olunan âdemlerini husemasıyla beraber idüp bir def'a şer'le fasl olmuş olmayup on beş yıl mürur itmeyen mevaddı bi-hasebiş-şer' teftiş idüp göresin; re'âyâdan ve gayriden mezburun üzerinde ve âdemlerinde her kimin hakkı ve zulm ü teaddisi şer'le sabit olursa ashab-ı hukuka hakların alıvirdükden sonra ne mikdar kimesnenün hakkı alıvirdüğün ve zulm ü teaddisine mü-teallik sübut u zuhur bulan mevaddı ale't-tafsil yazup defter idüp sıhhati üzere atebi-ı alıyyeme arz eyleyesin...", **6 Numaralı MD II**, s. 152, 1099.

⁷³ "Filibe Kadısına hüküm ki, Ilıca kadısı mektub gönderüp "mahmiyye-i Ilıca'dan Tura ve Zaman ve Hâşim nam karındaşlar ve derviş nam sipahinün hidmektarı Sefer mahmiyye-i mezburede Cami-i şerif mahallesinde İbrahim nam kimesnenin âlet-i harb ile gice ile evin basup kapusun yıkup çıktukda mezbûr Zaman başına nacak ile urup mecruh idüp irtesi ol darbdan fevt olup mezbûr Zaman şahadet olunduğu üzere mezkûr İbrahim'i urduğuna ikrar idüp lakin mezbûr Tura üç bin akça timara mutasarrıf olup ve Zaman ve Hâşim kuloğulları olup birer akça ulufelerü vardır ve "mezkûrun Tura ve Zaman ve Hâşim, Mehmed nam kimesneyi katl itdüklerine ve mezbûr Tura bayram gün bir emred oğlanı çeküp men itmek isteyen Müslümanları âlet-i harb ile câmie koyup

sipahiler için genel kaide durumun merkeze arz edilerek gelecek emre göre hareket edilmesi, sipahi olmayanların mahallinde cezalandırılması şeklindedir. Bu konuda Mühimme defterlerinde kullanılan formülasyon çok defa şu şekildedir; “*üzerlerine fesad ü şenâ'at sabit olanlar sipahi ise habs idüp arz eylesesin, değİller ise ehl-i fesad ü şenâ'ata asla ruhsat ve mecal vermeyüp muhkem haklarından gelesin ki sair ehl-i fesad ü şenâ'ata mucib-i ibret vâki ola*”⁷⁴.

Divân bazen bir konu ile ilgili olarak farklı kaynaklardan gelen birbirini nakz eden bilgiler karşısında durumun yeniden teftişini emr etmektedir. 10 Aralık 1559/10 R.evvel 967 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Çerkeş kadısı merkeze mektup göndererek Tahir adlı kişinin elinden emr-i şerif vârid olduğunu, on yıldan ziyade tasarrufunda olan yerini Kadir Şah adlı çavuşun zorla aldığını iddia etmiştir. Teftiş olunması için emir verilmiş, teftişe başlanmış ve Kadir Şah çavuşa mahkemeye gelmesi için “*mürasele*” ile adam gönderilmişse de Çavuş gelen adamı bozdoğan ile vurmuş ve böylece itaat-i şer' etmemiştir. Fakat adı geçen çavuş divan'a varmış ve konudan haberi olmadığını, kadı adamı ve müraselesi gelmediğini söylemiştir. Bunun üzerine divan, kadının arzı mı sahihdir yoksa çavuşun cevabı mı diye teftiş edilmesi için Milan ve Göl kadılarına emir gönderilmiştir⁷⁵.

Göztaltı ve Tutuklama

Hakkında tahkikat icra edilen zanlı askerî sınıf mensupları bazen göztaltına alınmakta veya tutuklanmaktadır. Göztaltına alınan zanlının suçunun sübut bulması veya cezalandırılmasına dair emir çıkması halinde cezası infaz edilir. Aksi halde yani suçsuz bulunan kişiler serbest bırakılırdı. Kapıkulu ordusu mensuplarını kendi subayları göztaltına almakta veya tutuklamaktadır. Aynı durum tımarlı sipahiler için

camî kapusun kılıç ile çalup bilfiil eseri mevcuddur. Lakin şerhlerinden havf idüp izhar idemeziz; haram-zade vü şâkidür” diyu Müslimanlar haber virdüklerin” bildürmeğın buyurdum ki, Hükm-i şerifim varıcak mezkûrun tura ve Zaman ve Hâşim ve Sefer'i habs idüp bu husus bundan akdem bir def'a şer'le fasl olmayup ve on beş yıl geçmiş değil ise teftiş idüp göresin; şöyle ki, kazıyye kadı-i mezbûr arz itdüğü üzre olup şer'le sabit ola, mezkurları hasbden itlak itmeyüp üzerlerine sübut bulan mevaddı yazup sıhhati üzre bildiresin. Hilaf-ı vaki kazıye arz olmaktan hazer eylesesin”, **6 Numaralı MD II**, s. 19-20, 836.

⁷⁴ **51 Numaralı MD**, hzr. Hikmet Ülker, İstanbul 2003, s. 118-119, 225.

⁷⁵ “Milan ve Göl kadılarına hüküm ki, Çerkeş kadısı südde-i Süme mektub gönderüp Tahir nam kimesne yedinden emr-i şerif varid olup mezkurun on yıldan ziyade tasarrufunda olan yerini Kadir Şah nam çavuş cebr ile elinden alup teaddi eylemiş. Teftiş eylesesin diyu ferman olunmağın teftişe şüru' olunup mezkûr çavuşa mürasele ile adem gönderildükde irsal olunan kimesneyi bozdoğan ile urup itaat-i şer' itmedüğün bildirüp ve mezkûr çavuş dahı südde-i sa'âdetüme gelüp: “Husus-ı mezburdan benüm habertüm yokdur, kadı ademi ve müraselesi gelmedi” diyu cevap virmeğın kadının arzı mı sahihdür, yopsa çavuşun cevabı mı sahuhdür? Malum olmak için sizi tayin idüp buyurdum ki, Hükm-i şerifim vardukda, bu hususa bizzat mübaşeret idüp filvaki kadı-i müşarünileyhin arz itdüğü üzre mezkûr çavuşa mürasele ve adem gönderüp meclis-i şer'a da'vet olunup itaat-i şer' itmeyüp varan ademi ol vechile döğdüğü vaki midir, yohsa müşarünileyh çavuş bildürdüğü gibi kadı hilaf-ı vaki mi arz itmişdür, nicedür? Bu babda hiçbir canibe meyl ü muhaba itmeyüp sıhhati ve hakikti ne ise ve yanınızda ne vechile sübut ü zuhur bulursa ketm itmeyüp vukuu üzre yazup arz idesiz ve bu hususda olan da'vaların dahı ellerinde olan emirleri üzre şer' ü kanun ile görüp fasl idüp tekrar şekvâ itmelü itmeyesiz”, **3 Numaralı MD**, Ankara 1993, s. 278, 612.

de geçerlidir. Suç işleyen bir sipahi zâbitleri vasıtasıyla mahkemeye sevk edilebilmektedir⁷⁶.

Meselâ, kapıkulu süvari bölüklerine mensup olanlar suçlu bulunduğu takdirde Bölük Ağası'nın habsine veriliyordu. Eski veziriazam Melek Ahmed Paşa'nın kethüdası Gade Kethüda'dan bin kese akça talep edildikten sonra sipahi zümresinden olduğundan dolayı Bölük ağası hasbine verilmiştir⁷⁷.

24 Safer 973/20 Eylül 1565 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre şer'î mahkemeye davet edildiği halde gelmeyen Sinop kalesi dizdarına kalede habs olunması ve teftişin devam etmesi emr olunmuştur⁷⁸. Taşrada suç işleyen askeri sınıf mensubu suçu ne kadar ağır olursa olsun mutlaka İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. 10 Temmuz 1560/16 Şaban 967 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Sirem Beyine yazılan hükümden İzvornik kadısını öldüren Moravik dizdarı Memi'nin İstanbul'a gönderilmesi emr olunmuştur⁷⁹.

Muhakeme ve Hüküm

Muhakeme İstanbul'a divânda yapıldığı gibi, divanın emri üzerine olayın geçtiği mahaldeki kadı mahkemesinde de yapılabilmektedir. Taşradan gelen şikâyet üzerine divân, hakkında suçlama yapılan askeri sınıf mensuplarının ya Âstâne-i sa'âdet'e gönderilmesini, ya da hasım veya hasımlarıyla (husama) yüz yüze getirilerek (*bil-muvâcehe*) mahallindeki mahkemede yargılanmasını emr etmektedir. Hakkında şikâyet bulunan kimseler divâna getirilemezse gıyabında da yargılamaya yapılabilir.

Zulümle suçlanan bazı vezirler bir heyet huzurunda muhakeme edilmektedir. Muhakeme yukarıda belirtildiği gibi doğrudan padişah huzurunda yapılabildiği gibi veziriazam, şeyhülislam ve kadıaskerler muvacehesinde de yapılabilmektedir⁸⁰.

Şayet davâ taşradaki mahkemede herhangi bir sebeple görülemezse merkeze gönderilmesi ve davânın kadıaskerler huzurunda divân'da görülmesi emr olunmaktadır. 17 Haziran 1631/17 Zilkade 1040 tarihli Mühimme defteri kaydına göre

⁷⁶ "Akçahisar kadısına hüküm ki, Kazâ-i mezbura tabi () nam karye sakinlerinden olup erbab-ı timardan Mustafa nam sipahi südde-i sa'âdetüme arz-ı hâl idüp; "gine kazâ-i mezbura tâbi () nam karyeden Osman nam sipahinün evleri bi-iradetillahi te'âlâ ihrak olmağla mezbûr Osmna nâm sipahi buna; "evim sen ihrak eyledün" diyü bühtan idüp ve kendüye tâbi nice şakiler ile bunun evin basup emval ü erzakın garet ü hasaret idüp ziyade zulm ü teaddi eyledüklerin" (bildiriüp) ve mezbûr şakiler ele getirilüp icra-yı hakk olunmak babında bilfiil süde-i sa'âdetümede Mandeler Ağası olan iftiharül-emâcîd vel-ekârim () dâme mecdühu tarafından mühürlü mektub virilmeğin buyurdum ki, vusül buldukda mezburu zabitleri marifetleriyle bi-eyyi vechin kân meclis-i şer'-i şerife ihzar..."; **85 Numaralı MD**, s. 332, 549.

⁷⁷ **Na'imâ**, s. III, s.1368.

⁷⁸ **MD 5**, s.110-111, hkm. 256.

⁷⁹ "Sirem Beyi Bayram Bey'e hüküm ki, Bundan akdem mahrose-i İstanbul'da İzvornik kadısı iken maktul bulunan Aziz nam kadının katili haliya liva-i mezbûrda Moravik dizdarı olan Memi nam kimesne idüğü arz olunmağın buyurdum ki, Mezburi durup habs ile yarar âdemlere koşup dergah-ı muallama gönderesin. Amma gönderdiğün kimesnelere tenbih ü te'kid idesin ki gayb itdürmekden hazer ideler"; **3 Numaralı MD**, s. 581, 1334.

⁸⁰ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 205 vd.

İznik'te Bahşı adlı şahıs, Süleyman adlı mütevellinin akrabasından Osman adlı câbiyi öldürdüğünü, kendisini de öldürmek istediğini fakat bir şekilde elinden kurtulduğunu beyan ederek Müteveli Süleyman'dan şikâyetçi olmuştur. Divân, İznik kadısına meselenin “teftiş ve tefahhus” olunarak davânın “şer'le” görülmesi, şayet “ol canibde fasla imkân olmaz ise Âsitâne-i sa'âdetümde kadıaskerlerim huzurlarında şer'le görülüp icra-yı hakk oluna” şeklinde emr göndermiştir⁸¹.

Taşrada görev yapan sipahi, yeniçeri, kethüda vs. gibi askerler reâyâ ile birlikte suç işledikleri takdirde genellikle askeri sınıftan olmayanlardan ayrılarak İstanbul'da gönderilmeleri istenmekte ve reâyânın ise orada yargılanıp cezaları verilmektedir. 9 Mayıs 1565/8 Şevval 972 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Menteşe sancağında huzursuzluk çıkarana yakın yakalanarak sipahi olanların İstanbul'a gönderilmesi, diğerlerinin mahallinde cezalandırılması emr olunmuştur⁸².

Mahallin mahkemesine çağrıldığı halde gitmeyen zanlının ise Âsitâne'ye gönderilerek divan'da kadıaskerler huzurunda yargılanması emr olunmaktadır. 14 Mart 1631/10 Şaban 1040 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre, Yenişehir kazası ahaliyle davalı olduğu halde mahkemeye gelmemekte direnen Yazıcızâde Mehmed isimli sipahinin divan-ı hümayûnda yargılanmak üzere Âsitâne'ye gönderilmesi emr olunmuştur⁸³.

Bazen ceza sadece hak sahiplerinin haklarının iade edilmesi ve görevden alma şeklinde olabilmektedir. 28 Ekim 1630/21 R.evvel 1040 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Keçiözü kazasına bağlı Giresin köyü ahali, mirliva mütesellimi Mehmed ve adamlarının köylerine gelip karşılıksız olarak yem ve yiyeceklerini aldıkları, kendilerini bağlayıp ailelerine hizmet ettirdikleri ve paralarını alıp eziyet çektirdikleri yolunda şikâyette bulunmaları üzerine, adı geçen mütesellimin kendisinden davacı olanlarla bir araya getirilip davalarının görülmesi; şayet aleyhindeki iddiaların doğruluğu sabit olursa haksız yere aldığı akçaların sahiplerine iade edilmesi ve kendisinin mütesellimlikten alınarak yerine dürüst birinin tayin edilmesi emr olunmuştur⁸⁴.

⁸¹ **85 Numaralı MD**, s. 348, 573.

⁸² “... hüküm-i şerifümle varıca, siz ki kadıarsız, bu hususa gereği gibi mukayyed olup... bi-hasebiş-şer' ve'l-kanun teftiş ü tefahhus idüp göresiz; ol vechile fesad ü şenaatleri olup memlekete zarar u ziyanları olmağla izaleleri lazım olan müfsidlerden sipahi tayifesinden olanı mukayyed ü mahbus yollarda hıfzı için kifayet kadar adem koşup südde-i sa'âdetüme gönderesiz. Sipahi olmayanların mahallinde ceza vü sezarların viresiz ki, sayir eşkıyaya mucib-i ibret ü nasihat olup...”, **6 Numaralı MD II**, s. 162, 1118.

⁸³ **85 Numaralı MD**, s. 122, 201.

⁸⁴ “Kiçiborlu ve Ağrasın kadılarına hüküm ki, sen ki Kiçiborlu kadısı, südde-i saadetimle mektup gönderüp Kiçiborlu kazasına tabi Giresin nam karyeden eşrâfdan olan Seyyid İslam ve Seyyid İbâdullah ve (...) ve gayrileri meclis-i şer'a gelüp hâlâ mirliva mütesillimi olan Mehmed bunların evleri üzerine konup mütf ü meccânen yem ve yemeklerin ekl eylediklerinden gayri kendülerin kayd (ü) bend edüp ve elh (ü) ıyâllerin hidmet etdüdüklerinden mâ'adâ hilâf-ı şer'-i şerif yüz seksen guruşların alup ziyâde (zulm) ü hayf edüp mezbûrun zulm ü te'addisi def' olunmaz ise cümlesi perâkende olmaları mukarerdir, deyü mezbûrun ahvâli mukatezâ-yı şer'-i üzre görülüp zulm ü te'addisi vâki' ise sen ki Ağrasın kadısının, mezburu ref' edüp yerine bir mu'temedün-aleyh kimesneyi mütesellim nasb eylemen emrüm olmuştur...”, **85 Numaralı MD**, s. 46, 73.

Yargılama *meclis-i şer'* denilen kadı mahkemesinde yapılıyorsa kadı, davacı ve davalıyı dinler, varsa şahitlerinin ifadesi alır, gerekiyorsa müftiden fetvâ sorabilir ve ondan sonra hükmünü verir. Kadı kendi vicdanı ile baş başadır. Kararını verirken hiç kimseye danışmak zorunda değildir. Kadı'nın hükmü olmadan hiçbir suçlu cezalandırılmaz. Esas itibarıyla taşrada görev yapan *ehl-i örf* kadı'nın denetimi altındadır. Yargı işlerinde kadıya yardımcı olan *subaşı*, *muhzırbaşı* ile emrinde *muhzırlar*, *asesbaşı* ve *asesler*, *mukayyid* vs. gibi görevliler vardı⁸⁵.

Cezâ ve İnfâz

Ümerâdan olan kişiler suçları sabit olursa azl, katl, sürgün, müsadere veya tenzil-i rütbe gibi cezalara çarptırılmaktadır. Yüksek makamdakilerin azl veya tenzil-i rütbe cezasına çarptırılmaları için bazen atandığı görevde başarısız olmaları da kâfi gelmektedir.

Askerî sınıf mensuplarının yargılanıp hakkında suçlu olduğuna dair hüküm verildikten sonra takdir olunan cezâ neyse tatbikine geçilmektedir. Şayet cezâ sürgün ise bazen derhal uygulanmakta bazen de cezaya çarptırılanın hazırlanması için belirli bir mühlet tanınmaktadır. Ulemâya mensup olan şeyhülislam, kadıasker gibi yüksek dereceli mansıp sahipleri genellikle Bursa, Gelibolu, Mısır gibi yerlere sürüldüğü gibi bazı azl edilen şeyhülislamlar kendi yalısında ikamete ve bir nevi gö-zaltında yaşamaya mahkûm edilmektedir. Siyasi şartların değişmesi halinde sürgün cezalarının bir müddet sonra afv edildiği görülmektedir. Bazı veziriazamlar kendi siyasi otoritesinin haricinde bağımsız hareket eden şeyhülislam ve kadıaskerleri sadece azl ettirmekle yetinmemekte çok defa sürgün de ettirmektedirler.

Görevinde başarısız olmuş vezirler ve serdarlar ise şayet katl cezasına çarptırılmamışlar ise azl olunmakla yetinilmemekte muhakkak surette sürgün edilmektedirler. Veziriazam bir veziri rakibi görüyorsa onu ya herhangi bir töhmetle idam ettirmekte ya da sürgün ettirmektedir. Sürgün bazen uzak bir eyalete beylerbeyi olarak göndermek şeklinde de olabilmektedir. Bu mânâda Osmanlı tarihi âdetâ devlet adamlarının kendi aralarındaki çekişmelerden ibarettir denilebilir.

Ceza küreğe konulmak, kalebentlik veya hapis türünden ise bu da derhal icra olunmaktadır. Küreğe konulmak ağır bir suç işlemiş orta dereceli devlet memurları için uygulanmaktadır.

Şayet katl cezâsı verilmişse bunun için genellikle şeyhülislamdan bir fetvâ alınmaktadır. Düşük dereceli ehl-i örf tâifesi için ise mahkemenin verdiği hüccet katl için yeterli olabilmektedir. Ancak yüksek dereceli devlet adamlarının katl cezasına çarptırılmaları halinde şeyhülislamdan fetvâ da alınmaktadır. Yukarıda anlatıldığı üzere Fâik Paşa'nın yargılanması sırasında Sultan İbrahim şeyhülislamdan fetvâ sormuştur. Bu durumda fetvânın sözlü olması da katl için yeterli olabilmektedir. Kezâ I. Ahmed emirlerine riayet etmeyen sadaret kaymakamı Kasım Paşa'yı huzuruna çağırır. Padişah hocası, şeyhülislam, vezirler ve a'yân da davet olunur. Padişah "iki def'a ulû'l-emre muhâlefetinin sebebinden su'âl buyurdukda" Kasım Paşa "cevâbtan âciz" olunca huzurunda bulunan şeyhülislamdan sözlü fetvâ ister. Şey-

⁸⁵ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994, s. 29 vd.

hülislam katli-i vacıbtir, deyinince derhal katl emri verilir ve bostancılar tarafından kellesi kesilir⁸⁶.

Fetvâ, Müslümanların şer'î konularda veya dinle ilgili diğer mevzularda karşılaştıkları meselelere çözüm bulmak, sorulan suallerle ilgili dinin görüşünün açıklanmasıdır. Ancak teoride böyle olmakla beraber, fetvâ veren şeyhülislâmlar örf, âdet ve geleneklerle ilgili hususlarda da fikir beyan ettikleri gibi, kiliselerdeki seçim ihtilaflarını halletmek konusunda bile fetvalar vermişlerdir⁸⁷. Fetvâ, yargılamayı yapan kadı, kadıasker veya padişaha dinî açıdan meşruiyet sağlamaktadır. Fetvâ teftiş ve tahkikat sonucunda hüküm verildikten sonra alınmaktadır. Cezası siyaseten katl olan fiiller nazari olarak “çözümü müşkül” birer hukuki mesele sayılıyordu. Padişah örfi yetkisine dayanarak işlenen suçun ölüm cezası takdir etmekte ve bu cezânın hukuken mümkün olup olmadığını fetvâ ile tesbit ettirmektedir⁸⁸. Fakat padişah fetvâyı uymak zorunda da değildir. Ama uyması ona ulemâ katında ve halk nazârında meşruiyet sağlayacaktır.

Öte yandan fetvâ makamında bulunan şeyhülislamların her zaman için hak ve adaletten ayrılmadıklarını söylemek mümkün değildir. Azl edilmek korkusuyla padişahın arzusu istikametinde fetvâ veren birçok şeyhülislam varlığı bilinmektedir. Köprülü Mehmed Paşa zamanında şeyhülislamlık yapmış olan Bursalı Mehmed Efendi'nin IV. Mehmed'in huzurunda veziriazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa da bulunduğu halde sohbet ederken Köprülü Mehmed Paşa'nın ölümü için “öldüğü iyi oldu zirâ nâ-hakk yere çok kan itmiş idi” deyince, Fazıl Ahmed Paşa, “Ol her kimi katl itdi ise cümle senün fetvânla katl itmişdür”, demiştir. Bunun üzerine Mehmed Efendi, “şerrinden korkardım onun için fetvâ verirdim” deyince Fazıl Ahmed Paşa “ya Allah u te'âlâdan korkmayıp mahlûktan korkmak ilm ü diyanete lâyük müdir?”, şeklinde cevap vermiştir⁸⁹. Bunun üzerine IV. Mehmed Bursalı Mehmed Efendi'yi azl etmiştir. Zira padişah da zan altında kalmıştır.

Fakat baskılara rağmen hak bildiğinden ayrılmadan padişah veya veziriazamın arzusu istikametinde fetvâ vermeyen şeyhülislamlara da rastlanmıştır. Meselâ Şeyhülislam Bolulu (Bolevî) Mustafa Efendi Deli Hüseyin Paşa için “ol makûle nâmdâr adamın cüz'î cürmü sebebiyle katli meşrû' değildir bir yere nefys etsinler, sonra dîn ü devletin bir maslahatına yarar” diyerek katline fetvâ vermemiştir. Arzusu yerine getirilmeyen Köprülü Mehmed Paşa da Bolevî Mustafa Efendi'yi azl ve sürgün ettirmiş ve yerine yukarıda zikr edilen Bursalı Mehmed Efendi'yi getirtmiştir⁹⁰.

Fetvâdan sonra hükmün infazı için de bir fermân çıkması icap etmektedir. Padişah huzurunda yapılan yargılama veya padişahın doğrudan idamını emr ettiği devlet adamının fermân alınmadan katl edildiği de olmaktadır. Fakat bazen padişahın “alın şunu” dediği vezirin idamı için de fermân gerekli olmaktadır. IV. Mehmed,

⁸⁶ Na'imâ, c. I, s. 286.

⁸⁷ Akdağ, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş Devrinde Esas Düzen”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.III/4-5, s. 142.

⁸⁸ Mumcu, *aynı eser*, s. 94.

⁸⁹ Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinâmesi*, (doktora tezi), İstanbul 1993, s. 131-132.

⁹⁰ Na'imâ, c. IV, s. 1828; Köprülü Mehmed Paşa da Bolevî Mustafa Efendi'yi azl ve sürgün ettirmiştir.

Çehrin kalesini alamayan Serdâr İbrahim Paşa'yı çağırıp ağır surette takdir ettikten sonra gazabla “*kaldırın şu kâfiri*” diye bostancıbaşıya emretmiş, bostancıbaşı da katl olunacak zannederek götürürken, İbrahim Paşa bostancıbaşıya, “*ağa elinde hakkımızda fermân var mı?*” diye sorunca, onun da yok demesi üzerine yanlışlık ortaya çıkmıştır. Bostancıbaşının İbrahim Paşa'ya kötü muamelesi yüzünden o sırada sadaret kaymakamı olan Merzifonlu Mustafa Paşa bostancıbaşığı azarlamıştır⁹¹.

Katl fermânında katl edilecek kişinin cezâyâ çarptırılmasına sebep olan fiiller yazılır ve sonra bunların suçluyu idam etmek için gerekli ve yeterli olduğuna dair fetvâ verildiğinden bahs olunur ve katlin icrası için emir verildiğinden bahs olunur. Hatta bazen emrin kim veya kimler tarafından icra edileceği de fermânda belirtilir. Katl söz konusu olduğunda askerî sınıf ile reâyâ arasında fetvâ ve fermân bakımından farklılık yoktur⁹².

Katl cezâlarında infâz yukarıda bahs olunduğu üzere hemen padişahın huzurunda kementle boğularak veya kafası kesilerek icrâ olunduğu gibi, bostancıbaşı hapsine verilip, hakkında fetvâ ve fermân tamamlandıktan sonra da yapılabilmektedir. Bazen katl olunacak kişi Kapı Ortası denilen yerde bir veya birkaç gün hapsedilmekte ve daha sonra “*kemend-i siyasetle*” idam edilmektedir⁹³.

İstanbul'daki siyaseten katl işleri genellikle bostancıbaşı ve maiyetindeki bostancılar tarafından icra olunmaktadır. Taşrada idam olunacak devlet adamları için İstanbul'dan kapıcıbaşılar ve çavuşlar görevlendirilmektedir. Bazı hallerde taşradaki beylerbeyi ve sancakbeyi gibi idarecilere gizlice ferman gönderilerek idam cezasına çarptırılan kişinin infaz edilmesi emr edilmektedir. Gizlilikten maksat suçlunun kaçmasını önlemektir.

İdamı emr edilen bir devlet adamı veya bir memurun infazı yapılırken direnmediği takdirde ona iyi davranmak gerekmektedir. Aksi halde “*ırzı padişahîye*” riayet edilmemiş olmaktadır. Direnmeyen mahkûmun dinî vecibelerini yerine getirmesine izin verilmektedir. Direnme halinde ise derhal infaz işine girilir. Şayet mahkûm kaçarsa yakalanması için çevredeki beylerbeyi, sancakbeyi ve kadılarına emirler gönderilir ve kaçağın yakalanması için emirler verilir⁹⁴.

İdam edilecek veziriazamlara kara kaftan giydirildiği de görülmektedir. Kara kaftan ölüm işaretidir. II. Bayezid'in Gedik Ahmed Paşa'ya Edirne Sarayı'nda yapılan bir işret meclisi sonunda kara kaftan giydirmiş ve akabinde derhal idam edilmiştir⁹⁵. Keza Yavuz Sultan Selim'in veziriazamı Koca Mustafa Paşa'ya idama mahkûm olduğunu kara kaftan giydirilerek bildirilmiştir⁹⁶.

⁹¹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, Ankara 1984, s. 476, dipnot 2.

⁹² Mumcu, **aynı eser**, s. 96-97.

⁹³ “Bursa Beyi Kürd, havâli-i Bursa'da harâmî teftişi bahânesiyle geşt ü güzâra âğâz ve ol bahâne ile dest-i tetâvül-i zulm ü ta'addisini ahâlî-i vilâyete dirâz idüp, envâ'ı zulm ü fesâd eyledüğü sâbit ü zâhir olmağla ihzâr ve Kapu ortasında birkaç gün habs ü tezlilden sonra kemend-i siyâsetle cezâsı verildi”, Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde**, s. 84.

⁹⁴ Mumcu, **aynı eser**, s. 100.

⁹⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1975, c. II, s. 1787-179.

⁹⁶ Mumcu, **aynı eser**, s. 101.

İslam'da idam cezası kılıçla kafanın kesilmesi şeklinde icra edilirdi. Ancak sonradan Moğolların, Roma'nın ve Perslerin tesiriyle değişik idam şekilleri uygulandığı olmuştur. Osmanlı devrinde askerî sınıf mensuplarının idamında daha çok kemendle boğmak, asarak öldürmek (salb) ve kılıçla kafayı kesmek şekli benimsenmiştir. Kementle boğmak idam cezasına çarptırılan için bir saygı alâmeti sayılmaktadır. Zulümleri sebebiyle idam cezasına çarptırılan devlet adamlarına veya eşkiya tâifesinin ise kafaları balta veya kılıçla kesilmektedir. Kafa kesmekte bir hakaret kastı vardır. Fakat kemendle boğulmak yerine kılıçla kafasının vurulmasını tercih eden de olmuştur. Sultan III. Mehmed'i ayak divanına çağırıp sipahi zorbalardan Poyraz Osman daha sonra yakalanıp veziriâzâmın huzuruna getirildiğinde veziriâzâm kendisini tekdin edince Poyraz Osman suçsuz olduğunu beyan ettikten sonra idamı hak ettiğini ve kemendle boğulmak yerine kılıçla boynunun vurulmasını istemiş ve daha sonra padişah huzurunda kafası kesilmiştir⁹⁷.

Saraydaki idamlarda çadırları muhafaza eden çadır mehterlerinden bir grup infaz işini gerçekleştirmektedir. Bunlardan her gün 4-5 kişi padişahın veya veziriâzâmın emirlerini yerine getirmek için nöbet beklemektedir. Taşrada infaz için gönderilen kapıcıbaşı veya çavuşlar yanlarında genellikle bir cellât götürürlerdi. Veziriâzâmın da birer cellâdı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bazen bu işi iç oğlanları, bostancılar ve solakların da yerine getirdiği görülmektedir.

Veziriâzâm, vezir, beylerbeyi gibi yüksek dereceli devlet adamları genellikle kemendle boğularak idam edilmektedirler. Bu uygulama Türk-Moğol geleneğinin bir uzantısıdır. Türklerde hanedan mensuplarının ve yüksek dereceli memurların kanının dökülmesi yasaktı. Bu gelenek yüksek dereceli memurların idamında Osmanlı devrinde en yaygın idam şekli olarak Tanzimat'a kadar devam etmiştir. Ancak hançerle, kılıçla ve kurşunla vurularak idam edilenler de olmuştur. Bazı hallerde idamın uykulu halinde icra edildiği de görülmektedir. Kanunî'nin veziriâzâmı Makbul İbrahim Paşa'yı uykusunda iken öldürtmüştür. Keza III. Selim'in veziriâzâmı Şerif Hasan Paşa da uykuda katledilmiştir⁹⁸.

Yenisaray denilen Topkapı sarayında yapılan infazlar Bâbü's-selâm (Orta kapı) ile Çizme kapısının ortasında bulunan yerde, meşhur Cellât Çeşmesi veya Siyaset Çeşmesi denilen yerde yapılırdı. Ancak sarayın üçüncü kapısı olan Bâbü's-sa'âde sakfı altında idam cezası tatbik edildiği de olmuştur. Veziriâzâm Yemişçi Hasan Paşa eski veziriâzâm Tırnakçı Hasan Paşa'yı arzdan çıkarken burada boynun vurdurmuştur⁹⁹. Arz Odasında padişah önünde de boynu vurularak katledilen vezirler de vardır¹⁰⁰.

İlgi çekici bir idam da veziriâzâm Derviş Paşa'nın katledilmesidir. “*Mezâlim ve mefâsidi haddin tecâvüz ettiği*” padişaha bildirilince huzur-ı hümayûna çağrılan

⁹⁷ “Hemen kemâl-i ihsânınızdan anı ricâ ederim ki bu günahkâr kulu avratlar gibi kemend-i gülüş-feşâr ile katletmeyip seyf ile öldüresiz, dedi”, *Na'imâ*, c. I, s. 224.

⁹⁸ Mumcu, *aynı eser*, s. 104-105.

⁹⁹ *Na'imâ*, c. I, s. 226.

¹⁰⁰ Kaymakam sarıkçı Mustafa Paşa, kadiaskerler arzdan çıktıktan sonra huzur-ı hümayûna yalnız olarak davet olunmuş ve derhal cellat istenerek boynu vurulmuş ve cesedi sahn-ı divân'da vâki çeşme önüne konmuştur. Aynı şekilde Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa da padişah önünde kılıçla kafası kesilerek katledilmiştir. *Na'imâ*, c. I, s. 288, 303.

Derviş Paşa otağ ipiyle boğulmuş fakat ayağını hareket ettiği görünce Sultan I. Ahmed kendisi hançer ile boğazını kesmiştir¹⁰¹.

Bazı idamların da Yedikule'de infaz edildiği görülmektedir¹⁰².

Padişah seferde ise otağ-ı hümayûn önünde infazlar yapılmaktadır¹⁰³.

Taşrada idam edilenlerin kellesi içi bal dolu kıl torbalar içerisinde konarak İstanbul'a gönderilir ve saray kapısı önünde teşhir edilirdi. Kellenin İstanbul'a mutlaka gönderilmesi gerekirdi. Bundan maksat idam emrinin yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmektir. Teşhir edilmesinin sebebi de devlete karşı suç işleyenlerin akıbetini herkese ibret-i âlem olması idi. Yüksek dereceli memurların kellesi Bâb-ı hümayûn'un önünde gümüş bir tepsi içerisinde, alt derecelerdeki kellesi ise tahta bir tepsi içerisinde teşhir edilirdi. Teşhir süresi üç gündü. Teşhir edilen kafanın önüne suçlunun hangi sebeplerle katl olunduğunu özetleyen bir yafta konurdu.

Katledilen ceset üzerindeki mücevherler hariç cellada ait olurdu. Öldürülenin yakınları cellada para ödeyerek cesedi satın alabilirlerdi. Bazı hallerde ise cesetler denize atılırdı¹⁰⁴. Bazen de maktulün cesedi Edirnekapı hendeğine atılmaktadır¹⁰⁵.

Ehl-i seyf denilen ordu mensuplarının infazından önce bir subay tarafından rütbeleri sökülürdü. Böylece askerlikten çıkarılmış olmaktadır. Bilhassa yeniçeriler için bu uygulama bir kanuniyettir. Rütbeleri sökülen, kavuğu başından alınan, yakası yırtılan ve yeniçeri defterinden ismi silinen yeniçeri Baba Cafer zindanına atılır ve geceleyin boğularak ayağına taş bağlanarak cesedi denize atılırdı. Yeniçerilerin boğdurularak öldürülmesi kuralı yeniçeri ocağı kaldırıldığı sırada ele geçirilen yeniçerilere de uygulanmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılması esnasında Sultan Ahmed Câmî'nin sol tarafındaki avluya bakan cenahını karargâh ittihaz eden İzzet ve Hüseyin Paşalar sağda solda yakalanıp getirilen yeniçerileri huzurlarına celb ve sorguladıktan sonra mahfel-i hümayûn altında mahbes ittihaz olunan odada ihnak eyleyip (boğdurup) lâşesini sürüttürerek At Meydanında kâin meşhur çınar önüne bıraktırmışlardır¹⁰⁶.

XVI. yüzyılda suçlu yeniçeri orta çavuş mahbesinden kaldırılıp bir nöbetçi vasıtasıyla Yemiş iskelesindeki Çardak kulluğundaki çorbacıya teslim olunur ve oradan bir kayıkla Rumelihisarı'na götürülerek hisar muhafızları tarafından gece yarısı boğularak ayağına bir gülle bağlandıktan sonra cesedi denize atılırdı. Her-

¹⁰¹ Na'imâ, c. I, s. 317.

¹⁰² "Bostancıbaşı Ferhad Ağa gelip Hasan paşa'yı ahz edip bir kayığa koyup hasbe'l-fermân Yedikule'ye mahbûz etti. Beş altı günden sonra gece içinde katl olunup medresesi altında olan türbeye defnh ettiler", Na'imâ, c. I, s. 133.

¹⁰³ "Mukaddemâ zulm ü ta'addi ile fukarâyı ta'ciz idüp, bi-günâh dest-i tetâvül ü ta'addisi ile tebâh olduğu şer'an sâbit ü zâhir olmağla mütesellim-i Konya pişgâh-ı otağ-ı hümayûn'da katl ile tertib-i cezâ kılındı", Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde, s. 49.

¹⁰⁴ Mumcu, aynı eser, s. 107 vd.

¹⁰⁵ Kendisine kaymakamlık sözü verildiği için bir gün için kaymakam olan Kasım Paşa, padişah huzurunda kafası kesildikten sonra cesedi bir beygir üzerine arzen konup Edirnekapısı hendeğine tarh olunmuştur, Na'imâ, c. I, s. 286.

¹⁰⁶ Tarih-i Cevdet, c. XII, s. 165.

hangi bir fesada yol açmamak için bu işler gizlice yapılır ve daha sonra emrin infaz edildiğine dair hisardan bir top atılarak keyfiyet ilan olunurdu. Daha sonra top atılması uygulaması kaldırılmıştır.

Taşradaki valiler, mütesellimler ve voyvodalar yeniçeriyi tedip edemezlerdi. Yeniçerilerin tedipleri yeniçeri serdarı ve yeniçeri subaylarına aitti. Fakat bir yeniçeri idam edilecek olursa vilayet valisinin mühürlü buyrultusu ile yeniçeri defterinden silinmesi ve yeniçeri ağasının mektup göndermesi lazımdı. Defterden ismi silinen yeniçeri artık reâyâdan biri kabul edildiği için kadı huzurunda muhakeme edilip hakkında gerekli hüküm verilirdi¹⁰⁷. Sultan İbrahim'in suçu sabit olan bir yeniçeriyi katl ettirmek istediğinde yeniçerinin “*ama ben yeniçeriyim*” diye direnmesinin sebebi yeniçeri kanununu hatırlatmak, ocak kanunu gereğince cezalandırılması gerektiğini imâ etmektir¹⁰⁸. Gerçi IV. Murad ocak kanunu falan dinlemeyip herkesin gözü önünde bazı yeniçerileri astırmıştır.

1656 yılında meydana gelen ve Çınar vak'ası olarak tarihe geçen isyan¹⁰⁹ sırasında padişahın kellesine istenenlerden Kul Kethüdası yakalandığı zaman “*pinhân olduğu yerde bednâmlık ile katl olunmasın*” diyerek bulunduğu handa idam edilip, kendi kendini salb etmiş denilerek tabut ile na'şı Atmeydanı'na getirilmiş ve ikinci vakti yeniçeriler “*kethüdamızdır*” diye kaldırıp defn etmişlerdir¹¹⁰. Böylece Kut kethüdası diğer idam edilenlerin uğradığı hakaret ve aşağılayıcı muameleye maruz kalmamıştır.

Hazar vaktinde firar eden yeniçeri yakalandıktan sonra dayakla cezalandırılırdı. Fakat harp sırasında kaçan yeniçeriler cinayetle itham olunarak ve künyesine şerh verilerek ortasında cellâtların ikamet ettikleri *Leylek Çadırı* denilen çergeye boğulurdu¹¹¹.

Sonuç

Osmanlı Devleti hiyerarşik bir toplum yapısına sahiptir. Bu hiyerarşi içerisinde iki keskin ayırım söz konusudur. Üretici ve vergi yükümlüsü olan reâyâ ve devlet hizmetlerini yürütmekle görevli olan askerî sınıf. Teorik olarak askerî sınıf reâyâ için vardır. Yani bu sınıfın görevi reâyânın rahat, huzur ve adalet içerisinde yaşamasıdır. Fakat pratikte insanlara zenginlik, şan ve şöhret kapısı askerî sınıfa dâhil olmakla açılmaktadır. Askerî sınıf belirli seviyede medrese eğitiminden geçmiş, ya Enderun'dan yetişmiş ya da en alt basamaktan başlayarak Kalemîyye'ye dâhil olmuştur. Kısacası belli bir eğitim öğretim döneminden sonra devlet kademesine girmiş ve yükselmiştir. Aldıkları yüksek maaş ve ücretler sebebiyle askerî sınıfın zenginlik ve toplum katında itibarları sebebiyle imtiyazlı bir üst sınıf olarak tema-

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, c. I, 355-360.

¹⁰⁸ “Sultan İbrahim Edirne'ye vardığında birkaç kallâb ve birkaç harami tutulmuş getirdiler. Haramiler katl olunup kallâbın biri Hüseyin nam yeniçeri imiş, siyâset ferman buyurduklarında “ben yeniçeriyim” dedikde “ben dahi padişahım” deyü emr eyledi. Ellerini ve ayaklarını kırıp çarşı içine ilka ettiler”, **Nâ'imâ**, c. III, s. 1005 vd.

¹⁰⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. III/1, s. 290 vd.

¹¹⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul 2001, c. 5, s. 11

¹¹¹ Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları**, c. I, s. 361-362.

yüz etmesi sebebiyle toplum katında bu sınıfa dâhil olmak için büyük bir arzu ve istek olması kaçınılmazdır.

Yargı hukuku bakımından reâyâ ile askerî sınıf arasında nazârî olarak bir fark olmasa da pratikte askerî sınıf aleyhinde bir durum söz konusudur. Bu sınıf üzerinde padişah doğrudan yargı yetkisini kullanmakta ve rütbeleri yükseldikçe hayati tehlike de artmaktadır. Her ne kadar teftiş, tahkikat, hüküm, fetvâ gibi yasal birtakım işlemler askerî sınıfın lehinde yasal unsurlar gibi görünüyorsa da gerektiğinde bunlar formalite olarak kalmaktadır. Makam ve rütbe yükseldikçe padişaha doğru yaklaşan bilhassa ümerâ sınıfı mensuplarının hayatlarının sona ermesi için en küçük bir kusur ve hata halinde padişahın *“falan kulunun kellesi makbûl-i hümayûnumdur”* demesi kâfidir. Yani *“kurb-i sultan âteş-i suzân”* sözü klasik dönem Osmanlı Devleti için bir gerçektir. Yükseldikçe gücü, kudreti ve serveti artan askerî sınıf mensuplarının buna paralel olarak hayatı da serveti de tehlikeye girmektedir.